

1933 Kaheteistkümnes aastakäik Nr. 1

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Julius Mägiste
Peatoimetaja

Elmar Elisto
Toimetuse sekretär

Joh. V. Veski

Tartu 1933

Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus

Sisukord.

	Lk.
1. J. Mägiste, Läänesoome murrete δ kao juhtumite seletuseks . . .	1
2. M. Tooms, Mõni juhtum $\delta > /$ eKirdes	5
3. A. Reisman, Mõnda kontaminatsioonest ja muist komistust . . .	10
4. A. Jürgens, Keeieõpetuslikke küsimusi	13
5. Raamatute ülevaade:	
J. Mg.: <i>E. N. Setälä</i> , Sammon arvoitus	22
6. L. Kettunen, Need kolm küsimust (<i>-nen'i, -tis</i> ja <i>eesti rahvas</i>) . . .	25
7. A. S-te ja J. V. V., Need kolm vastust	26
8. H. F. Tanner ja J. V. V., Küsimused ja kostused	29
9. M. Lubi, <i>Või</i> ja <i>vai</i>	31
10. A. Nei, <i>Milmavaade</i>	32
11. Toimetusele saadetud kirjandust 1932	32

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Tartu, Veski 9—5, tel. 6-55.

Talitus:

Akad. Kooperat., Ülikooli 15, tel. 63.

Läänesoome murrete δ kao juhtumite seletuseks.

Soome läänemurdeil põhjenevas kirjakeeles on teatavasti 1. silbi vokaalile ja *h*-le järgneva *t* nõrga vaste (δ) esindajaks *d* (*sodassa, vaahdota, tahdon* jne.), läänemurdeis endis vastavalt δ, ∂, r, l , (rootsipäraseis murdeis) *d*. Kuid selle normaalesinduse kõrval leidub nii sm. läänemurdeis kui ka nende järele kirjakeeleski eranditena silmapaistvaid $\delta > 0$ juhtumeid: *lähettää* < **lähδett-*, *kohentaa* < **kohδent-*, *rehellinen* < **rehδell-*, *navetta* < **naudδetta*, *tuhat* < **tuhδat-*, *viehättää* < ?*vēhδättä-*, *tähys, tähystää* (vrd. *tähti*).

Pääle äsjaesitatute on veel läänesoome murdeis ja läänsoomelises kirjakeeles üksikuid δ kao juhtumeid partiklites¹, milles erandlik häälikesindus tohiks seletuda seda laadi sõnade erilise „kulumisega“: kkl. *sentään* < *sentähden*, *ihan* < ?*ihδan*, Satakunna *es* (~*eres*) < **edes*, *taikka-tahikka* < **tahδikka*, vrd. ka Tyrvää jm. rõhutult tarvitatud verbi *tiän, tiät* < **tēδä|n*, **t*. Nendel pole vist küll mõtet pikemalt peatuda. Seda enam paelub tähelepanu esmalt esitatud sõnaderühm, milles kulumisseletuse tarvitamiseks pole mingit lubatud alust.

„Kulunud“ sõnade killast väljajäävaid δ -kaolisi sõnu *lähettää* jne. on kõige tavalisemalt tõlgendatud idasooe

¹ Vt. H. Ojansuu, Vir. 1919, lk. 90.

laenudena läänesoome murdeis (idas-m-s $\delta > 0$ on teatavasti ootuspärane). Sellele seisukohale on asunud juba Setälä² *lähettä*, *viehättää* ja *kohentaa* verbide puhul, edasi Ojansuu³ edelas-m. murrete *lähettä*-*lähättä*, *reheline*, *navet* sõnade käsitlemisel, J. Laurosela⁴ Lõuna-Pohjanmaa *rehelline(n)*, *kohentä*, *navetta*, *lähättä*-*lähettä* kujude seletamisel, N. Ikola⁵ Ala-Satakunna murde *navetto*, *lähettä*, *rehëllinë(n)* (-*rehëllinë[n]*, *rehrellinë[n]*) sõnade puhul. Laenu oletab ka Kettunen⁶ läänes-m. sõnus *lähettä* ja *navetto* ja Rapola⁷ läänes-m. kujudes *navetta*-*navetto*; vrd. ka Rapola, Äännehist. tutkimus Abr. Kollaniuksen lainsuomennoten kielestä, lk. 37. Ojansuu on hiljemini muutnud oma seisukohta⁸, pidades *lähettä*-tüüpi sõnus läänesoomes δ kadu teatavais rõhuoludes häälikseaduslikuks (*lähdetän* > *lähretän*, *lähletän* - *lähdetä:mme* > *lähettämmä*).

Laenuoletus kõnealusel korral tundub küll loomulik. Ainult teatavat kahtlust äratav asjaolu, et käsitletav laenu-line sõnaderühm on tunginud nii sügavale läänesoomesse, osalt selle edelapoolseimasse kolkagi, viimase kaudu ka vanimasse sm. kirjakeelde, jaolt pääsedes ainumaksvuselegi oodatava häälikseadusliku δ -, δ -, r -, l -esinduse asemel (*lähettä*, *kohentaa*, *tuhät*). Läänes-m. murdeis kõige vähem levinud *tähys*, *tähystää* ja *?viehättää* võiksid olla vahest tõelised idasoomes laenud, ülejäänud kõneal. δ kao juhtumeid tahaks küll pigemini pidada läänes-m. murrete genuiitse arengu tulemuseks. Sõnus *navett|a*-*o*, *tuhät*, *lähettä*, *kohentaa* (Abr. Kollanius'el *cohetta*) torkab kõigis silma ühine häälikuline joon: 2. silbi algul dentaalainese esinedes (**naudetta*, **kohdenta*- jne.) on neil kõigil ka 2. ja 3. silbi vahel *t*, *tt*. Sellises olukorras on loomulikud eeldused nn. kaotavaks dissimilatsiooniks, nii et 2. slb. alguse dentaal-

² ÄH, lk. 43—44.

³ LMÄH, Konsonantit, lk. 36; vrd. ka Vir. 1900, lk. 65—6, lisandeid.

⁴ Äännehist. tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta I, lk. 72—73.

⁵ ASMÄH I, lk. 114—115.

⁶ Vir. 1920, lk. 91—92.

⁷ Turun Suomalaisen Yliopiston Vuosikirja 1925, lk. 85 (alamärkuses).

⁸ Vir. 1919, lk. 91—92.

ainese kadu võiks olla dentaali veelkordsest järgnevusest tingitud dissimilatsiooni tulemuseks. Nii siis siin oleks sama nähtus, mis eesti dissimilatsioonitüübis⁹ *kaetud* < *katetud*, *maeti* < *mateti*, *võetagu* < *võtetagu*, *mõelda* < *mõtelda* jne. ja vadja juhtumis¹⁰ *juot*, *juotit* (~ *juttēmā* 'puhumaan'). Sõnas *rehellinen* on võimalik kujutella samasugust läänesm. dissimilatsiooni, eriti kergesti pääle $\delta > r$, l muutust (*rehrell-*, *rehlell-* > *rehell-*) samasse sõnna tekkinud liikvidatekuhjumise tõttu, aga ka *rehðell-*, *rehðell-* dissimilatoorne areng > *rehell-* pole võimatu. Sm. vanast kirjakeelest seltsib äsjakäsitelduile veel läänesm. dissimilatoorne juhtum Agricola¹¹ *lohutta*, *lohuttacat*, *Lohutoxen* (pro *lohuttaa* jne.).

Muidugi on kõnealune dissimilatsioon teostunud ainult juhtumeil, kui vastav sõna on keeles jäänud üksikuks, isoleerudes teistest temaga võimalikult suguluses olevaist *t*-lisist tüvedest (*tuhat*, *navetta* — vrd. *nauta*; *lähettää* — vrd. *lähteä*; *rehellinen* — vrd. *rehti*, *kohentaa* — ? vrd. *kohta*¹²). Juhul, kui dissimilatsioonieeldustega keelend veel assotsieerub mingi *t*-tüvelise sugulasega, võib dentaalaines või selle järeltulija viimasest tagasi kanduda eelmisse, nagu seda näeme näiteis *rehrellinē(n)*, *rehlellinē(n)* (vrd. *rehti*) ja läänesm. murdeis paiguti esinevas verbis *lähðettä*, *lährettä* (Ala-Satakunta, Häme)¹³, *lährättää*, *lählättää*. Viimaks mainitud verbil on aga siis oma tähenduse 'saada „lähtemään“, liukenemaan...' kaudu puhtfaktiivse tuletise iseloom ja seetõttu kindel ühtekuuluvus verbiga *lähteä*. Niimoodi on ka aru saada, et käsiteldava dissimilatsiooni piirdudes ainult etümoloogiliselt isoleerunud juhtumitega, dissimilatsioonist on pääsenud läänesm-s kõik seda laadi paradigmat nagu *tahdo|ttiin*, *-taan*, *-ttu* (vrd. dentaalainese tagasiüldistamise alustena kujud nagu *tahdo|n*, *-mme*, *tahto-*

⁹ Vt. Kettunen, EKÄH, lk. 48—49.

¹⁰ Vt. Kettunen, VKÄH², lk. 46—47.

¹¹ Ojansuu, LMÄH, Kons., lk. 37.

¹² Sm. *kohentaa*, veps. *ko'endan*-verbi kohta maksab pääle muu ka Setälä sulgmärkus, ÄH, lk. 44: „nähtävästi on tähän sanaan vaikutanut myös *kohoan* sanan analogia“.

¹³ Vt. Ikola, ASMÄH I, lk.114, ja Kettunen, Vir. 1920, lk. 92.

maan jt.), *huude|ttiin*, *-taan*, *-ttu* (vrd. *huudan* jne.), *pide|t-tiin*, *-tään*, *-tty* (vrd. *pidän* jt.). Huvitav on siiski sm. vanas kkl-s Westhi tekstis¹⁴ *pijettämän* < **pidettämä*-.

Puudutatava dissimilatsiooniküsimuse seisukohalt võiksid kergesti lahenduda ka sm. *-hutta*-tuletuslikud verbid, nii palju kui need on läänesoomelised: *ilahuttaa* < **ilahδutta-*, *karahutta* < **karγahδutta-* jt. Kuid viimaseis on vähemalt osalt nähtud teiselt poolt ka $\delta > h$ muutust ja *-(i)δutta-*, *-(i)δüttä-tüübist* tulenemist (*karahutta* < **karγaiδutta-*)¹⁶, mispärast neil pikemalt peatumine viiks meid juba esialgsest teemast eemale.

Viimaks veel läänesm. pronoomenite *meiän*, *tejiän*, *heijiän* (vrd. sm. kirjakl. *meidän*, *teidän*, *heidän*) küsimus. Selliseid δ -kaolisi ($\delta > j$?) kujusid esineb edelasooe murdeis (*meiä*, *tejiä*, *heijiä* tähenduses 'meie pere, meie talu' jne.¹⁷) ja Satakunnas (*meiä[n]*, *tejiä[n]*, *heijiä[n]*; *mē[n]*, *tē[n]*, *hē[n]* < ? **mēden* etc.; *mei[n]*, *tei[n]*, *hei[n]*)¹⁸ Ala-Satakunnas, Punkalaitumel *meiä[n]*, *tejiä[n]*, *heijiä[n]*¹⁹). Nende kõrval on vanas läänesm. XVI saj. kirjakeeles²⁰ ja tõenäoselt ka rahvakeeles esinenud *t*-lõpulisel akusatiivid: (Agricolal *meidhen-*) *meidhet*, *teiet*, *heidet*, *hei(j)et*, *heijät*, *heied*, *meijet*; viimased, nagu näeme, suurelt osalt δ -kaolised. δ kadu selles akusatiivitüübis võiks viia ülemalkäsiteldud dissimilatsioonidega ühte liiki (NB dentaalainese korduvust algkujudes **meiδet*, **heijδet*, **tejiδet*!). *t*-lisist akusatiividest võis δ ootuspärane kadu üle kanduda ka *n*-lõpulisisse genitiividesse, kus kaoks pole eeldust (Agricolal *tei[i]jen*, *hei[j]jen*), ja nii võidigi saada *meiän*-tüüpi genitiivid (*meiä[n]*, *meirä[n]*, *meilä[n]*) asemel ja kõrval). Sellise ülekandumise võimalikkus saab lisakinnitust selt asjaolult, et sm. vanas kirja-

¹⁴ Vt. Rapola, Äännehist. tutk. Abr. Kollaniuksen kiel., lk. 38.

¹⁶ Vt. Rapola, Äännehist. tutk. Abr. Kollaniuksen kielestä, lk. 75.

¹⁷ Vt. Ojansuu, LMÄH, Konsonantit, lk. 36.

¹⁸ Nende seletuseks vt. Ojansuu, Itämerensuomal. kielten pronomiinioppia, lk. 119—120.

¹⁹ Vt. Ikola, ASMÄH I, lk. 113.

²⁰ Vt. Ojansuu, viimatitsiteeritud teos, lk. 117—118, LMÄH, Konsonantit, lk. 37.

keeles (? ja vahest ka sama-aegseis läänesm. murdeis) on *n*-lisi genitiive ja *t*-lisi akusatiive tarvitatud läbisegi — akusatiivi ka säääl, kus ootaksime genitiivi²¹.

Äsjase *δ*-kaolise pronomeni tüübi seletus küll peab jääma esialgu küsimärgiliseks. Eespool-käsiteldud *δ* kao juhtumis seevastu tunnuks vähemalt allakirjutanu arvates olevat kindlat alust oletada dissimilatsioon.

Julius Mägiste.

Mõni juhtum $\delta | > l$ eKirdes.

Käesolevad vähesed read on vaid mõned ennatlikud märkmed mõne üksikjuhtumi kohta, kus vahest algsm. *δ*-spirant hääliksiidumuste ja sõnarändude mutkasel teel on sattunud eKirde rannikumurdeisse (ja vahest pisut kaugemalegi).

1. Juba mõnda aega on allakirjutanu uudishimu vaevanud eKirde murdeis esinev 'kesa' ja 'söötmaa' mõisteid märkiv *kelò* (*kelù*)-sõna, mis näis olevat võrdlemisi üksik ja naabriteta lähemais sugukeelis ja e. murdeis, hoolimata sellest, et *V a i g l a* EK 1926, 20 on selle kõrvutanud e. kirjakeeles ja *W i e d e m a n n*'il (EWb-s) esineva *kölu*-sõnaga ühest ja *ingRosona kello*-sõnaga (Mägiste RMP järgi) teisest küljest. ÕS-s ei ole midagi sellelaadset leida *kölu*-sõna tähenduses ega ole märganud mujalgi kirjakeeles midagi seesugust, mis laseks võrrelda *kelò*'t *kölu*-sõnaga, kuid *W i e d e m a n n*i EWb-s on siiski tavalise (ÕS-u) *kölu* tähenduse 'Hülsen, spreuartiges, sehr leichtes Getreide, verdorbenes Heu; dünne Haut unmittelbar über dem Fleische; Erbsenschote' kõrval märgitud ka *kölu-mā* 'wüstes Ackerland, zweijährige Brache', mis küll eKirdes leiduva *kelò* (*kelù*) tähendusega ühte käib. Näib aga, et *kölu* ja *kölu-mā* juhtumil kaks eri sõna on sõnastikus ühte sõnaartiklisse paigutatud, nagu seda *Wiedemanni* EWb-s sageli juhtub leidma. *Wiedemanni*l ei ole *kölu-mā* maa-alalise esinemise kohta midagi märgitud ja AES-i murdesõnastikud ei

²¹ Vt. *O j a n s u u*, Pronominioppia, lk. 117.

märgi seda kustki¹. Teisest küljest ei näi tõenäoline, et W-l oleks olnud tundmatu üsna laialdaselt mööda eKirde rannikut ja nii igapäevaselt ning harilikult esinev *kelò* (*kelü*)-sõna, mispärast peaks arvama, et W. *kõlu-mä*'s vahest võiks näha eKirde murdeist päritolevat *kelu* ja *kelu-maa*'d, mille on W. *kõlu* artiklisse liitnud nähtavasti eksitusse viidult mõnasti eKirde esinevast häälikuseisust *e pro ð* (näit. VNg ja Hlj), mida ta siingi on arvanud leida.

Mis puutub ingRosona *kelo* 'kesa' sõnna, siis märgib Mägiste seda ingVnk-st kr.-katol. ingerlastelt oma töös Rosona murde pääjooned § 85, lk. 63 (ka AES-i murdesõnastikus *kelo* = *aho* sm.), kuid sealt kaugemal pole seda märgatud. Angerja AES-i ingKall sõnastik seda ei tunne.

Seni täosolevail andmeil esineb sõna *kelò* VNgMeriküla 'söötmaa' (is. märkm.), LügSavala 'söötmaa; kesa' (i. m.), JõhSaka 'söötpõld' (i. m.), VaiUtria 'sööt' (AES-i MK-des, *metsa vahel on tük kelò* EK 1926, 20 Vaigla), *kelü* VNgKanguristi 'kesa, kündmata maa' (Normak AES-i MK), IisTudu 'põld, mis kündmata jäänud, tühi põld' (Blum AES-i MK), Trm 'üks miitü kümänd uastad ei tiägi kēgi kunäs tedä on künttud — kõlmaäta muä' (vrd. samas ka *kõlü*, vt. eespool), RakMuru 'söötmaa' hrv. (i. m.); *kelustik* HljVergi 'vilets maa' hrv. (Noor AES-i MK). Mujalt pole nende ridade kirjutajal *kelò* (*kelü*) esinemise kohta andmeid.

¹ *kõlü* [= *kelü*]-sõna tähendusiks on AES-i MK-des leiduvail andmeil märgitud 1. Iis 'vilets, kerge vili', Juu (*kõlüd*) 'halvem, kergem villi, mis tuulamisel teise liiki jääb', JMd (: *tulèb viljast paelü kõlü; kõlü iväd*), Koe 'kõhnad viljaterad', *kõlune* 'kõhn väärtuseta teri sisaldav vili', Mär (: *viilä kõlüd nēd õ pēned teräd*), Pit (: *kaerä kõlüd; kõlune vili*) 'peenikesed, viletsad viljaterad', Tor (: *kõlü õ eite vilets viilä peä*), Trm 'üsna kõhnad terad', *kõlüd* = *kõpped*, Tõs 'vilets vili', VJg 'tühi viljapää', Hää (: *kõlüd pisikesed teräd*), 2. Hll 'õhuke kate, kest, kelme; kae', Rõi [*kõlü*] 'kõlu, rasva kõlu', Trm 'kelme' (: *nahä kõlü*), Hää 'nahk silma pääl', 3. Jäm [*kõlü*] 'tupp, pähkla tupp', Kih 'pähkla lüli, tupp', JMd 'pähklakoor' [?], 4. mittemidagiütlevad T. W-d [= tähendus Wiedemanni] on märgitud (sageli ilma ühegi näitega) paljudel juhtumel ja 5. sõnastikus ei leidu sõna või on eitav teade, nagu Krl, Plv, KJn, Kuu, Puh, Kse, Ris [?], Rõu, San, Trv, Vas sõnastikes.

Sõna levimisala iseendast meelitab muude samasuguse levimisalaga sõnade eeskujul päritolu otsima põhja poolt Soome lahte. Lõnnrot sõnarm-s märgib *keto: kedon* 'linda, gräsmark, -plan, -vall, fält, mark, plan, vall', *kedon kukka* 'fält blomma', *pelto menee ketoon*², milledest laenatuks tuleks pidada eKirde murdeis esinev *kelò (kelü)* -sõna. Laen oleks siis saadud alalt, kus algsm. $\delta > l$ häälikumuutus on sooritud. Siis veel küsimus: miks just *l*-iline kuju? Kuid see ei näi olevat mingi takistus, sest õieti oleks siin olnud laenumisel küsimus emmast-kummast, kas *keto* või *kelo*, sest arvatava laenuandja ala *keto: kelon* (< **kedon*) muutmissuhe oleks olnud laenuvõtjale murdele vastuvõtmatu. Siia juurde veel arvatagu see, et viimast soodustasid ehk mõned genitiivsed liitumused (*kelò künt* LügSavala < **kedon künto* jm.). Mis puutub laenuandjasse alasse, siis tuleks mainida, et suurem hulk häälikulisi soome mõjundeid on pärit Soomest just Kagu-Häme murdealalt (millest hiljemini) ja see sõnalaengi eKirdes võiks olla sealt.

Tulles tagasi ingRosona *kelo* 'kesa' juurde, tuleks küll arvata, et see Vnk-s kr.-katol. ingerlastel esinev sõna on laenatud Vai-st, nagu mõned muudki sealsed. Siis oleks *kelò* huvitavalt ringkäigu teinult soome tagasi jõudnud.

2. Teine sõna, millele prof. Mägiste tähelepanu on juhtinud, on rahvaluules esinev *vouli, vauli*, mille kohta andmeid AES-i murdesõnastikest on tulnud otsida asjatult. Hlj, Kuu, Vai, VNg, VJg ja Trm MK-des pole selle kohta sõnakestki. Samuti ei ole allakirjutanul seda eKirde ranniku murdealul liikudes (Rak, VNg, Lüg, Jõh) kõrva puutunud. EKirj. 1926, 264 E. E n ä j ä r v i' üleskutses on märgitud *vouli mäng*, mille teisendid Hurda ja EÜS-i kogudes märgitud ainult Kuu-st. Mäng: „rikas vouli“ asub ringi või rea keskel; „vaene vouli“ tuleb üksinda ja palub. Rikas annab talle ühe oma kaaslastest jne., seni kui kõik temale on antud. Siis on rikkast saanud „vaene vouli“ ja mäng hakkab uuesti algusest, lauluga:

² Sõna sm.-ugrillisusest vt. Toivonen Affr. 65

Mina vouli ja rikas vouli!
Mul on rikkust ja rahada jne.

Või jälle:

Mina vaene vaetud vouli,
lõppes süödava, lõppes juodava jne.

(vt. EKirj. 1926, 264). Sama on ka En ä järvi-Haavio väitekirjas „The game of rich and poor“, lk. 167 jj., mainitud ja seletatud, et „The „*vouli*“ game in Estonia has been recorded only in the parish of Kuusalu, where the dialect and the life of the people are nearer to the Finnish than in any other parts of Estonia“. Ja edasi: „Just as the name *vouti* 'bailiff' of the principal person in the Finnish game of Rich and Poor was unknown in Ingria and corrupted to peculiar forms, likewise in Estonia where the word *vouti* is quite unknown, the inexplicable word *vouli* or *vauli* has been formed.“

Nii siis on see mänguisik ühenduses sm. *vouti* : *voudin* (L ö n n r o t s ö n a r m.) 'fogde', *kihlakunnanvouti* 'häradsfogde' jm., mis samutigi oleks pärit sm. $\delta > l$ murdealalt. Muidu on laen kindlam kui eelmine.

3. Võrdlemisi kahtlasema siiakuuluvusega on LügSavalast märgitud (i. m.) *kalikkas* 'peenike kaigas', mis võiks olla laen sm. $\delta > l$ murdealalt. Vrd. näit. L ö n n r o t s ö n a r m. *kadikka* 'käfiling, päk, stake³.

Mujalt eKirde ranniku murdealult on märgitud VNg-Merikülalt *katikka* 'kaigas' (i. m.), -Koila *kadiikka* id. (N o r m a k A E S M K), LügLiimala *katikkas* id. (i. m.), Jõh *katikkas*, *katikkas* id. (B l u m A E S H Ü ja i. m.), VaiUtria *katikka* 'puutükk' (M a t t i n A E S M K), IisTudu *kadiikkas* 'peenike puukaigas' (B l u m A E S M K). Nende mainitud kujude kõrval neis kohtades on *katikka(s)*, *kalikkas* kõrval veel märgitud LügSavalast *kaigas* 'jämendam puukaigas', JõhKukruse 'suurem, jämendam kaigas', IisTudu *kaigàs* id. (B l u m A E S M K). Mujal e. murdeis on see **kadikka*-sõna igal pool δ -kaolise esindusega, nagu näit. *kaigàs* Hll, JMd, Kse [?], Koe, Mär, Plt, Rõi, Trm, VII, Vas [?],

³ Sama *kadikka* ja *kalikka* sm-s, vrd. O j a n s u u, Vir. 1900, 66, KAÄH 20 jm.

VJg, *kaegas* Tor, Tõs, Hää, Jäm, *kaigas* Kuu, *kaigas* Krl, Puh, Plv, San, Trv, *kaigas* Rõu; ainult Kod. *kabik*.

Mägiste RMP § 42, lk. 30 mainib, et ingRos „(pü) *kalikka* 'kaigas', läänesoome $-\delta->-l-$ alalt kaugesse idasse kuni Karjalani (KAÄH 20) tunginud, esineb ka siin murdes“. Kuid allmärkuses juba, et „tuleb meelde lõuna-vepsa... samatähenduslik *kaalu* sõna, millest kõnesolev võiks olla deminutiiv ega tarvitsekski siis oletada nii pikka laenuteed soome $-\delta->-l-$ alalt“. (Vrd. ? Sa *kali* 'puukaigas'.) Nii võiks ju see viimanegi arvamus käia LügSavala *kalikkas*-sõna kohta, kui see ainult nii üksikult ei esineks, et tahtmatult arvaks tõenäolisemaks laenuvõimalust sm. $\delta > l$ murdealalt. Või ons siin *pulikkas* 'pulk, tarbepulk' sõna *kalikkas* *l*-iliseks kujunemisele kaasa aidanud?

*

Esitatud paar üksikjuhtumit, kus algsm. δ asendis asub *l*-esindus, oleksid siis võetavad laensõnadena soomest. Ei ole ka ühenduses nendega huvitusega märkida ja piiritella laenuandjat ala soome murdeis, kust kõnesolevad juhtumid oleksid tulnud eKirdesse. S e t ä l ä järgi (ÄH 30, vrd. Vir. 1904, 66) on $\delta > l$ muutuse levimisalaks sm. murdeis Sippola, Valkeala, Jaala, Jitti, Elimäki, Nastola, Heinola, Hollola, Kärkölä, Lammenkoski, Lammi, Tuulos, Hauho, Sääksmäki, Akaa, Kylmäkoski, Lempäälä, Pälkäne, Luopioinen, Sahalahti, Kuhmolahti, Eräjärvi, Längelmäki, Orihvesi, Ruovesi, Kuru, Viljakkala, Suoniemi, Suodeniemi, Hämeenkyrö, Ikaalinen, Jämijärvi, Mouhijärvi ja Kankaanpää kihelkonnad. O j a n s u u hilisema piiritluse järgi tuleks sealt maha arvata Mouhijärvi, Suoniemi, Sääksmäki ja sinna lisada Teisko, Kangasalusta, Urjala, Tammela, Artjärvi, Kymi ja (osalt) Vehkalahti (Ojansuu, Vir. 1904, 66, ka LMÄH, Kons. 37). Mäletatavasti on K e t t u n e n'i käsikirjalistel murdenähtuste levimiskaartidel *sale*-(< **sadek*)-tüübi piirjoon haaranud ka Vilppula, Padasjoki, Asikkala, Myrskylä lisaks Ojansuu piiritlusele, kuid välja jätnud läänest Kankaanpää, Jämijärvi. Üldiselt on ala varem olnud palju laiem edelasse, kus leviv *r*-line esindus seda matab (vrd. Ojansuu, Vir. 1904, 66). Nähtus siis

levib peamiselt Kagu-Häme, Põhja-Häme ja osalt Süda-Häme murdealul^{4 5}. Sealt oleksid siis mainitud sõnad laenuvad.

Võibolla võib laenuandja alaga ühenduses teha ka kronoloogilise vihje laenuvate vanadusele. Kõnesolevad peaksid kõigiti olema nooremad kui $\delta > l$ muutus smHäme murdeis, mis seal on sooritud umb. aasta 1500—1600 vahel (vt. Ojansuu, Vir. 1904, 67, 68, 82 jm.).

Peaks pisut neist ennatlikest märkmeist osutama paikapidavaks *kelu*, *vouli* ja *kalika*⁶ kohta, siis oleks siin tõdetud midagi samasugust kui *siuru* ja *taihsigas* sõnades ilmnevad ja $k > tš$ häälikumuutuski eKirdes (vrd. Mägiste EKirj. 1927, 161—2).

Mikk Tooms.

Mõnda kontaminatsioonest ja muist komistustist¹.

Käesoleva kirjutise ülesandeks on mõningate näidete avaldamisega anda ergutust kõnesolevate nähtuste tähelepanemiseks ja uurimiseks.

(Sõna-)kontaminatsiooni eelduseks on, et rääkijal (või kirjutajal) mingiks üheks sõnaväljenduseks korraga

⁴ Kettunen i SM I ja II läbiviidud ja põhjendatud sm. murdepiiritlese järgi. ⁵ Eks märgi ju Renvall'gi „Finsk språklära's“ 1840 juba $l < \delta$ häme joonena.

⁶ Kui vahest mitte *kelò* (*kelü*) ja *kalikkas* puhul ei tuleks viimati lähtuda juba murdeti algsm-s l-ilisest kujust?! Igatahes paistab (nagu prof. Mägiste *kelo*, *kalikas* ja *melekas* sõnade etümoloogiate puhul allakirjutajale on viidanud) sm.-ugri **tš* esindus eestis mõnikord mõistatuslikult kahtlasena ja eriti just eP idaosas (vrd. *melekas*, Saareste LVK 91, 92, Toivonen Affr. 73 ja 208, *valatama* 'vaatama' (<?**-tš*, vrd. Paasonen Mordw. Chr. 151, prof. Mark loenguil), *kelo* siin ja Toivonen l. c. 65,? sm. *vaato* 'zugnetzstange' ja e. *vaal* id. (vt. Toivonen l. c. 94), ?*lüdi* (Toivonen l. c. 72) ja *lüi* id., vahest ??*kalikka* (vrd. *kata* Toivonen l. c. 61).

¹ Tähtsamat uemat kirjandust kontaminatsioonide kohta: Weimer, H., Psychologie der Fehler (Leipzig 1925), lk. 55 jj., Hermann, Ed., Lautgesetz und Analogie (Gött. Abh., ph.-h. Kl. 23,3; 1931), lk. 78 jj. Neis teoseis on ka tähelepanuväärivam vanem kirjandus nimetatud. Vene allikatest vt. näit. Кудрявский, Д. И., Введение в языкознание (2 Tartu 1913) — lk. 90 jj.

kaks sünonüümset või muidu tähenduselt tugevasti assotsieeritud sõna kerkib teadvusse. Nende vastastikuse tõrjumise tulemusena tekib sõna, mis on segum, kompromiss mõlemast mõeldust. 09/12/30 näit. leidsin ühes käsikirjas *relsaste*, mis ilmesti on k-n³ < *rels[side + roob]aste*⁴. 07/08/28 kuulsin k-ni *inimsonna* < *inim[k]onna + -s[oo]*. 11/03/31 kirjutasin *ort.* < *vr[d]. + [v]t.* 24/10/29 ja veel mõnel muul puhul mul oli võimalik kuulda k-ne: *Schwindstufe* < *Schw[u]ndstufe + [T]ie[ff]stufe* ja *Stiefstufe* < *Tiefstufe + Sch[fwund]stufe*⁵. 02/01/31 ütles üks kõneleja k-ni *noortematel* < *noorte[l + noore]matel*.

K-ne sageli tekib võõrkeele õppimisel. Eri keelte samatähenduslikud, kuidagi assotsieeritud sõnad võivad ühineda k-niks. Nii 22/10/30 sm. *huntu* (saksakeelse) tähenduse üle mõeldes sain teadvusse k-ni *schlor* < *schl[ei]er + loor*. Ungaris a. 1931 viibides korduvalt tabasin end ütlemast või mõtlema *esik a ló* 'kukub hobune' (pro *esik a hó* 'sajab lund'), kus *ló* < ung. *hó* 'lumi' + e. *lumi* + ung. *lom* 'härmatis'. 04/08/31 ütles üks ung. üliõpilane: „König Matthias *regnete...*“ (viimane sõna k-n < *reg[st]er[te] + regn[avit]*). Täparajasti valmistus lad. keele eksamile. — K-n võib esineda ka kombinatsioonina: *murdesõna + ühiskeele sünonüüm*. Nii kuulsin 18/09/31 *põse!* < *[m]õse! + p[e]se!*

Nüüd jõuame seiga juurde, millel vähe pikemalt tuleb peatuda. 11/10/29 öeldi (*värsijala*) *lõngus* < *l[a]ngus + (?) [t]õ[us]us*. Tekib küsimus, kas sellist nähtust, nimelt o p p o s i t a t e vastastikust mõjustamist ka k-niks arvata või mitte. Paul jaatab, Hermann eitab seda⁶. Hermann nimelt leiab, et lad. *gravis* < *gr[a]vis + [l]evis* ei ole k-n, vaid analoogiamoodustis. Op. c., lk. 79 ta ütleb: „Um Kontaminationen kann es sich bei den Opposita überhaupt nicht handeln. Vielmehr wird im Satz in den Verbindungen *gravis aut levis* und *levis aut gravis* durch Antizipation oder Perseveration das *a* von *gravis* durch *e* ersetzt sein.“ Hermann'i seda seletusprintsipi tuleb tõsiselt arvestada. Muidu veel tuleb tähendada, et kõnesolevate lad. sõnakujude vastastikune analoogiline mõjustamine seeläbi eriliselt on hõlbustatud, et mõlemad rütmiliselt on üheväärsed ning

² Sellest alamal vähe pikemalt.

³ Nii siit peale lühendan sõna *kontaminatsioon*.

⁴ Nurgeliste klambritega piiran k-ni komponentide tõrjutud resp. asendatud osad.

⁵ Indo-eur. ablauditeooria need terminid on teatud viisi vahetatavad. — Kas *i* pole pigemini pärit verbikujust (*ver*)*schwinden*? Toim.

⁶ Vt. Hermann, op. c., lk. 78 jj. ja lk. 130.

teine silp neil on identne. Siiski tohiks olla raske tõestada, et sellise komistuse tekkimisel tähenduse kontrast-assotsiatsioonid ei etenda mingisugust osa. Viimased ei ole haruldasemad kui teised assotsiatsiooniliigid ning nad esinevad stereotüüpselt. Nii sõnaga ‚elu‘ ikka assotsieerub ‚surm‘, samuti käivad paaris näit. ‚soe‘ — ‚külm‘, ‚rõõmus‘ — ‚kurb‘, ‚raske‘ — ‚kerge‘. Tähenduste assotsiatsioon, mis annab k-ni, ja vormi- ning naabruse-assotsiatsioonid, mis on mõõduandvad analoogiaie, võivad mõjuda samas suunas. Muidu tuleb tähendada, et mitmesuguste ebareeglipäraste keeleliste ümberkujundiste (näit. k-ni ja rahvaetümoloogia⁷) vahele teravaid piirjooni tõmmata pole kerge ega alati võimalik. Piirdun siin selle osutamisega ning jätkan oma näidete-tagavara esitamist. Häälikanaloogilisest mõjustamisest on järgnev näide. 30/10/30 ütles üks rootslane *varakas* (pro *harakas*) < [h]arakas + var[es] + var[blane].

Tähtsa eelduse igasuguste komistuste tekkimiseks moodustab kiirus. Näit. võivad kaks kõrvuti mõeldud sõna keelelises väljenduses üheks kokku joosta. Seejuures on mitmeid võimalusi. Komistus kõigepealt võib kujuneda nii, et esimesest komponendist on ainult algushäälik, kõik muu — teisest. Niiisugune, nimelt *toomad* < t[aimed] + l[oomad] tekkis mul enesel 07/10/30. Edasi võib aga esimesest komponendist järjest enam mõjule pääseda, nagu seda näitavad minu kirjakomistused *любивать* < л[о]д[е]й[и] у[б]ивать ja (22/09/30) *feminutvuum* < f[emi]n[itu]m + d[emi]n[utv]uum. Mõlemad komponendid võivad ka tasakaalustuda. Nii on lugu minu kirjakomistustega *õiendab* < õie[ti] ühe[ndab] (20/11/30) ja *selgust* < sel[leks] õi[lgust] (26/11/30) ning mõeldud kõnekomistusega *vall* < va[lge] + li[l] või < (?) va[fas] + li[l] (05/09/30). Lõpuks võib esimene komponent ka peaaegu ainumaksvusele pääseda. 01/09/32 öeldi ühel juubelil *kõigem* < kõige [pare]m.

Huvitav kiirkõne-moodustus on esitatud L. Kettunen'i teoses „Suomen murteet“ I, lk. 244, r. 15 jj. (Hartola): ... ja minä häränniin [pro minä sinä häjissän rupesin]...

Viimaks veel lubatagu juhtida tähelepanu sellele, et kiirus põhjustab ka sõnaalgus-metateese. 11/09/28 lugesin kiiresti *rood ja sabad* pro *sood ja rabad*. 26/11/27 ütles üks ema oma lapsele, kel tekkis tarve nina nuusata: *potita tatti! pro tatita potti!* Mõõduandev seejuures ilmsesti oli hirm, et ese õigesse kohta ei satu ning see hirm leidis siis ka kohanimetuse esikohalepääsus oma väljenduse. Vähe

⁷ Vt. Hermann, op. c., lk. 80.

teistlaadi metateesi, mis vist küll polnud tingitud kiirusest, kuulsin ühes jutluses: *puha ja pühta pro püha ja puhta*⁸.

A. Reisman.

Keeleõpetuslikke küsimusi.

A. Möller'i „Eesti keeleõpetus muukeelseile keskkoolidele“ puhul.

Meie koolitöö valusaimaks küsimuseks on eesti keele õpetamise ja selgeksõppimise raskus. Sellest on kirjutatud ajalehis, seda kurdavad eesti keele õpetajad üksteisele, kui kokku saavad, ja on mures oma kasvandikkude vähese edasijõudmise pärast. Seda näitab tegelik elugi. Keskkoolilõpetanu kirjutab *eelmiseid*, ei tea, kuidas peaks olema õieti ja mispärast see on vigane vorm. Ei tea seda mõni teine ta kaaslanegi. Viimaks keegi neist tuleb otsusele: peab olema *eelmisi*, sest sõnal *eelmine* on konsonant-tüvi. See seletus pole muidugi õige, sest sõnadel *raudne*, *eilne* on ka konsonanttüvi (*raud-*, *eil-*), ja ometi on õige *raudseid*, *eilseid*.

Keskkooli viimase klassi õpilane, kes teab soravalt kõik pea- ja põhimuuted kindlas järjekorras, kuid tarvitab siiski *märkanud*, *ma öelsin*, *ma mõelsin* ja peab võtma eratunde, kaebas: „Alamais klasses lasti õppida pähe kõiksuguseid keerukaid grammatikareegleid, — nüüd on osa neist ununenud, teist osa ei oska tarvitada, ja millal sul on aegagi hakata otsima vajatavat nende suure hulga seast.“

On kurb tõde, et õpitu, mis oli määratud juhiseiks kogu eluajaks, unustatakse aasta, paari või isegi mõne päeva pärast, või ta on ainult mälu koormaks, millest pole mingit kasu.

Põhjusi selleks võib olla mitu, kuid üks mõjuvaimaid on kindlasti see, et antud juhised on liiga keerukad, kuivad, ametlikud, rasked. Sõnastus on neil selline, et ei tohi tas muuta sõnade järjekorda, välja jätta või unustada ühtegi sõna, vastasel korral läheb kogu juhise mõte segi. Võtkem

⁸ Ühe lõbusavõitu komistusega sai kord hakkama keegi rahvajutustaja, kes kõneles murret, kuid piiblit püüdis lugeda kirjakeeles. Ta tahtis lugeda *lepituseks*, kuna tema murdes öeldi *leppituseks*. Mees kõvasti kontsentreerus oma eesmärgile, ent tagajärjeks oli *leppitukseks*. Üleliigse pingutuse tõttu efekt tuli liiga vara. Samal põhjusel komistas üks Hesseni konduktor, kes (kõnevea pärast) ikka hüüdis: „*Station Dammstadt!*“ pro „*Station Darmstadt!*“ Ükskord ta aga võttis enese kokku ning laskis kuulda: „*Starrtion Dammstadt!*“ (Vt. Gü n t e r t, H., Grundfragen der Sprachwissenschaft, lk. 31).

näiteks juhiseid hiljutiilmunud A. Mölleri raamatust „Eesti keeleõpetus muukeelseile keskkoolidele“ (Noor-Eesti kirjastus Tartus. 1932).

Tundub, et on unustatud hoopis, kelle jaoks ja mis otstarbeks raamat on koostatud. On kahju õpilasist, kellelt nõutakse eesti keele õppimist selle raamatu järgi. Ta on raske täiskasvanuile, rääkimata 13—16-aastasist lapsist, kes õpivad keskkooli I ja II klassis ning peavad õppima raskeimat osa eesti keeleõpetusest — välteid, astmevaheldust, käänamist ja pööramist.

Kogu raamat on kuivade ja igavate juhiste rägastik, mis on sageli selgusetud ja ebaloogilisedki. Näit. lk-l 18 § 45. § 46 ja edasi, kus tahetakse anda reegleid välte määramiseks. § 45: „Täishäälik sisehäälikuna lühikese kaashääliku ees esineb tugevaastmelises sõnas III vältes (ülipikk täishäälik või ülipikk kaksiktäishäälik), nõrgaastmelises sõnas II vältes (pikk täishäälik või pikk kaksiktäishäälik).“ See juhis koosneb 10 mõistest, millest ainult üks, esineb, on lihtmõiste, mis ei vaja erilist definitsiooni, kuna teised on kas alles uued, hiljuti seletatud või hoopis seletamata, nagu: „nõrga- ja tugevaastmelistes sõnades“. Lk. 17 § 41 teatatakse küll, et „astmevahelduslik sõna esineb kas tugevas või nõrgas astmes“, kuid pole seletatud, mis on nõrk ja tugev aste ning mis tähendab „nõrgaastmelne ja tugevaastmelne sõna“. Õppijal jääb teadmata ka, millal teatud sõna on tugeva- või nõrgaastmeline. On esitatud küll rida näiteid nagu:

III välde:

kaalu
sõela
loom

II välde:

kaalu
sõela
loom jne.

kuid et esimeses veerus on III välte ja teises veerus II välte sõnad, seda peame uskuma raamatukoostaja sõnadest, sest need üksikud sõnad ei veena kedagi ega õpeta ka väldeid leidma lauses.

Loogiliseltki pole see juhis õige: esimene sõna „täishäälik“ on võetud liiga suures mahus. Selle järgi võidakse arvata, et sõnas „tugi“, kus täishäälik *u* esineb sisehäälikuna lühikese kaashääliku *g* ees, *u* on tugevaastmelises tüves III vältes ja nõrgaastmelises II vältes. Jõuame absurdusesse.

Nii näeme siis, et juhis, millega laps peab koormama oma mälu, ei varusta teda mingisuguste kasulikkude teadmistega, vaid ajab ta täiesti segadusse.

Kurbnaljakalt mõjub aga juhised lk. 46 § 69, millega tahetakse määrata kindlaks teise käändkonda kuuluvad sõnad. Kujuteldagu endale, kuidas õpilane tuubib pähe k ü m m e selletaolist juhist kui:

„Teise käändkonda kuuluvad:

A. 1) astmevahelduseta esma- ja teisevärtelised, ainsuse nimetavas kahesilbilised, lõpul -s, omastavas kolmesilbilised, lõpul (kaasrõhuline) -se (nagu *jänes; katus; omas*);

2) astmevahelduseta kolmandavärtelised ainsuse nimetavas ühesilbilised, lõpul -s, omastavas kahesilbilised, lõpul -se (nagu *teos, juus*);

3) astmevahelduseta kahesilbilised kolmandavärtelised sõnad, ainsuse nimetava lõpul (kaasrõhuline) -ne, omastavas -se (nagu *vänenè, éilnè*);“ jne.

Niisuguste reeglite õppija tuletab meelde üleskeeratud vurrkanni, mille õpetaja laseb vurisema sel tunnil, milleks juhised olid määratud selgeks õppida. Kui vedru on käinud maha, kukub vurrkann küljeli ega tõuse enam.

Elmar Muugi „Lühikeses eesti keeõpetuses I“ (III tr. 1931) on esitatud kõik see kaherealises lauses (lk. 47, Viies käändk.). Kogu käändkonna käsitlemiseks jätkub tal 3 lk-st, kuna A. Mölleri keeõpetuses see käändk. on venitatud 6 lk-le.

Või mis kasu on sellisest seletusest (lk. 7 § 14): „Ühe hingetõukega hääldatav sõna või sõnaosa on silp. Silbi moodustavad kas üksiktäishäälik või kaksiktäishäälik või täishäälik, samuti ka kaksiktäishäälik ja nende kaasas hääldatav kaashäälik (näiteks *i-sa, ei-le, leib*)“? Siin defineeritakse, et sõna on silp, kuid sõna ja silp pole ometi samased mõisted, pole ühesuguse mahuga. Siis võidakse ka väita, et maja on palk või riie on lõng. Pole ka selge, millest moodustub silp. Mis vahe on üksiktäishääliku ja täishääliku vahel?

Lk. 6 § 6 loeme: „Üksikut häälikut (näiteks *a, b, d, e*) nimetatakse üksikhäälikuks (ka lihthäälikuks)“ ja sama juhise lõpul: „Sõnas *vanaisa ai* ei ole kaksiktäishäälik; *a* ja *i* on ses sõnas üksiktäishäälikud“. Nii siis peaksid olema üksiktäishäälik ja täishäälik samad mõisted.

Lauseõpetuseski pole selgem. Lk. 165 § 16 defineeritakse: „Õeldistide nimetab, kes, mis või missugune on *õeldis*“. Lk. 161 § 6 täis- ja osaaluse käsitlemisel esitatakse näiteid, mille abil tahetakse selgitada neid mõisteid.

„Lapsed (kes? nimetav) mängivad saalis palli. Ka õues on lapsi (keda? osastav) mängimas. Puhas vesi (mis?) on ämbris. Vett (mida?) on ka klaasis“ jne. Siis seletatakse: „Lapsed mängivad saalis palli on aluseks — lapsed — nimetav, mis vastab küsimusele: kes? Kui ütleme *Lapsed mängivad saalis palli*, siis teame, kes need lapsed on, nimelt kõik need lapsed, kes mängivad; ses lauses on öeldiseks sihiline pöörd sõna (*mängivad*). Lauses — *Ka õues on lapsi mängimas* — on aluseks — *lapsi* — osastav, mis vastab küsimusele: keda? Kui ütleme: *Ka õues on lapsi mängimas*, siis me lähemalt ei tea, kes nad kõik on või kui palju neid on, vaid ütleme, et osa lapsi on õues mängimas; ses lauses on öeldiseks sihitu pöörd sõna (*on*). Lauses — *Puhas vesi on ämbris* — on aluseks *vesi*, teatav vesi, nimelt puhas, kõik see vesi, millest meil kõne.“ Nii jätkub täis- ja osaaluse seletamine, kuni jõutakse definitsioonini: „Nimetavas esinev alus on täis-alus (totaalsubjekt), osastavas esinev osa-alus (partsiaalsubjekt).“ Sellele järgnevad juhised, millal tarvitada täis-, millal osaalust.

Seletamiseks tarvitatud näited pole sugugi veenvad, miski ei sunni neis tarvitama ainult üht teatud alust. Võidakse öelda: *Puhas vesi on ämbris* ja *Puhast vett on ämbris*, *Lapsed lähevad koju* ja *Lapsi läheb koju*. Autori seletus, nagu oleneks täisalus adjektiivist *puhas*, on ekslik. Pole ka õige, et lauses *Lapsed mängivad saalis palli* on sellepärast täisalus, et „teame, kes need lapsed on, nimelt kõik need lapsed, kes mängivad“. Me võiksime leida samasuguse seletuse lausele *Ka õues on lapsi mängimas* (kõik need lapsed, kes on õues mängimas).

Ei saa leppida üldse aluse käsitlemisviisiga. Kui tahtakse öelda taevatähist, et nad paistavad taevas, siis peetakse teadma kõigepealt, kas kõneldakse kõigist taevatähist, nende omadusest paista taevas või ainult mõnest, praegu, teatud ajal nähtavast tähest. Esimesel juhtumil oleks tegemist täisalusega, mille väljendamiseks tarvitatakse nimetatavat käänet (*P ä i k e, k u u ja t ä h e d paistavad taevas*), teisel juhtumil aga osaalusega, mida väljendatakse osastava käände abil (*Õhtu on selge ja t ä h t i paistab juba taevas, ainult kuu pole tõusnud veel*).

Nii pole siis „nimetavas esinev alus täis-alus“, vaid täisalust väljendatakse ainult nimetava abil; samuti on osastav vahendiks osaaluse väljendamisel.

Selgituseks võrreldgem küsimuse soovivat seletusviisi antud teoses esitatuga:

jaile. Algkooliõpetaja — õige arukas mees, kes oli sooritanud keskkooli-eksami eesti keeles, kaebas: „Kõik läks hästi, ainult põhi- ja peamuuted läksid segi.“ Eesti keskkooli õpilane tuli tunniandja juurde palvega: seletagu ta põhi- ja peamuudete mõiste. Mitte ei saavat neist aru.

Mis need põhi- ja peamuuted siis on ning mis põhimõttel nad on võetud tarvitusele? Selgema vastuse sellele küsimusele leiame E. Muugi Lühikesest eesti keeleõpetusest I, lk. 39 § 52: „Muudet, mille kaasabil saab kujundada teisi muuteid, nimetatakse põhimuuteks (käänamisel — põhi-käändeks).“ Lk. 40 § 56: „Põhikäändeks on seega ainsuse ja mitmuse omastav ja *i*-mitmuse -sse-lõpuline sisseütlev, missuguseid muuteid käänamisel tuleb eriti silmas pidada. Samuti tuleb tähele panna neid käändeid, mida me eelanud põhikäändete varal otseselt ning hõlpsalt kujundada ei saa. Need on: ainsuse osastav ja sisseütlev ja mitmuse osastav. Sellepärast on järgnevais käänamisnäiteis järjekindlasti antud järgmised muuted: ainsusest: nimetav, omastav, osastav, sisseütlev; mitmusest: omastav, osastav, sisseütlev. Neid nimetame käänamise peamuuteiks e. p. e. a. k. ä. n. d. e. i. k. s. ja esitame allpool alati samas järjekorras, mis siin toodud.“

Verbil on 5 põhimuudet: 1) *ma*-tegevusn., 2) kindla kõneviisi oleviku 1. isik, 3) *da*-tegev., 4) minev. kesksõna, 5) umbis. tegumoe min. kesksõna; 7 peamuudet: 1) *ma*-tegev., 2) *da*-tegev., 3) kindla kõneviisi olevik, 4) lihtminev., 5) *nud*-kesksõna ja 6) (umbisik. tegumoe) *kse*-olevik, 7) *tud*-kesksõna. Põhi- ja peamuuteid kokku kindlas järjekorras on 12 muudet. Enne neid tuleb ära õppida kogu pöörd sõna muudete tabel. Et mõned muuted on põhi- ja peamuuted korraga, see asja ei muuda (— see ongi segav). Ühed muuted moodustavad pea-, teised põhimuudete rühma. Nii ühes kui teises rühmas nõutakse muudete teadmist kindlas järjekorras: 1. *ma*-tegevusn., 2. *da*-tegevusn. jne. See on asjatu mälukoormamine.

A. Mölleri keeleõpetuses on asi keerukam. Seal on võetud põhi- ja peamuudeteks teisi muuteid lisaks, nii et on saadud pöörd sõnal 6 põhi- ja 10 peamuudet — kokku 16 muudet. Kõik kindlas järjekorras 1, 2, 3 ... 6 ja 1, 2, 3 ... 10. Mis alusel need muuted on saadud, seda näeme lk-l 103 § 214: „Teatavil sõnadel peale põhimuudete on vajalik tunda veel erandiliselt kujunduvaid muuteid. Eelmainitud ja kõik põhimuuted on pööramisel peamuuted.“

Võetakse siis erandverbide väikese rühma seast paar

kõige suurema tüvede arvuga verbi (mis ei kuulu hariliku astmevahelduse alla), nende järgi määratakse kindlaks „erandiliselt kujunduvad“ nn. peamuuted (1. *minema*; 2. *minna*; 3. *mine*; 4. *läinud*; 5. *läksin*, *läks*; 6. *mingu*; 7. *mineja*; 8. *mindagu*; 9. *mindud*; 10. *minnakse*) ja need olgu kogu suurele reeglipäraste verbide hulgale maksvad. Siin on aga juhtunud see viperus, et *lähen*, *ei lähe* ja *läheksin* on unustatud... Oleviku ja tingiva kõnev. põhimuuteks on Mölleril käsk. kõnev. ains. II *isik*, kuid *mine*'st ei saa ometi kujundada *lähen*.

Tekib küsimus, kas vajame üldse niisugust muudete liigitamist või vähemalt sel põhimõttel, kui seda keeleõpetusis tehakse. Selleks vaadelgem veel kord E. Muugi liigitust:

Peamuuted :		Põhimuuted :	
×1. <i>nopin</i>	<i>tulen</i>	×1. <i>noppima</i>	<i>tulema</i>
2. <i>noppisin</i>	<i>tulin</i>	×2. <i>noppida</i>	<i>tulla</i>
×3. <i>noppima</i>	<i>tulema</i>	×3. <i>nopin</i>	<i>tulen</i>
×4. <i>noppida</i>	<i>tulla</i>	×4. <i>noppinud</i>	<i>tulnud</i>
×5. <i>noppinud</i>	<i>tulnud</i>	×5. <i>nopitud</i>	<i>tuldud</i>
6. <i>nopitakse</i>	<i>tullakse</i>		
×7. <i>nopitud</i>	<i>tuldud</i> .		

Põhimuuted (×) on ise ka peamuuted (×), — siis jääks peam. ainult imperfekt ja impers. preesens, millest ei saa kujundada teisi muuteid. Kuid neid endid saab kujundada teistest: lihtmineviku saame *ma*-tegevusnimest:

saama: *saa*+*i*+*n* — *sain*
(vrd. maa+*id* — *maid)*
võtma: *võt*+*si*+*n*
andma: *and*+*si*+*n*
lugema: *luge*+*si*+*n*
hakkama: *hakka*+*si*+*n*
kukkuma: *kukku*+*si*+*n*

õmblema: *õmble*+*si*+*n*
kõnelema: *kõnele*+*si*+*n*
tulema: *tuli*+*n* (e as. *i*)
pesema: *pesi*+*n* (e as. *i*)
usutelema: *usuteli*+*n* (e as. *i*) jne.

Erandid: *läksin*, *jõin*, *lõin* (*looma*, *lõõma*), *sõin*, *tõin*.

Mis puutub umbis. olevikusse, siis suuremal osal verbest võime ta kujundada *tud*-kesksõnast (eitavas kõnes isegi kõigil), ainult mõnel verbil see muude pole reeglipärane jaatavas kõnes. Viimased on kerge kindlaks määrata ja kujundada *da*-tegevusnimest:

käia — *käiakse*; *käidud* — *ei käida*;
minna — *minnakse*; *mindud* — *ei minda*;
loetella — *loetellakse*; *loeteldud* — *ei loetelda*;
juua, *luua*, *lüüa*, *müüa*, *puua*, *tuua*;
olla, *panna*, *purra*, *surra*, *tulla* ja *loetella* rühm.

Nii jäävad järele ainult põhimuuted, s. t. muuted, mille abil kujundatakse kõik teised muuted.

Samasugune lugu on käänamiselgi. [A. Mölleri keeleõpetuses on võetud peakäändeks veel seesütlev, mida aga kujundatakse omastava abil (lk. 40 § 51) ja mis on eeskujuks teiste käänete kujundamisel]. Siingi on kõik käänded — peale nimetava ja omastava — kujundatavad teiste abil, ka sisseütlev (millel on küll selle kõrval veel erinev kuju, kuid mitte kõikidel liikidel) ja mitmuse osastav (kas ains. nimet., omast. või osast.: *punase+id*, *teise — teisi (e as. i)*; *vareme+id*, *pimeda+id*; *saapa+id*, *mõtte+id*; *käsi, mesi* jne., *uus+i*, *kaas+i*; *mäge+sid*, *tuba — tube (a as. e)*; *tetre — tetri*, *jalga — jalgu*, *nurka — nurki* jne.).

Peamuudeteks võiksid ehk jääda ainult 2 muudet: nimetav ja omastav käändsõnul ning *ma*-tegevusnimi ja *da*-tegev. pöörsõnul. Neid muuteid ei saa kujundada teisist muuteist, neid peab iga keeleõppija alati teadma ja nende abil võidakse moodustada kõik teised muuted, kui muute lõpud on selged ja teotsemisviis on teada.

Võtkem pöörsõna. E. Muugi keeleõpetuse järgi põhimuuted oleksid: *ma*-tegev., *da*-tegev., lihtmin., olev. I isik, *nud*-kesksõna ja umb. *tud*-kesksõna. Eespool on püütud näidata, et lihtmineviku võime kujundada *ma*-tegev. abil. *nud*-kesksõnagi on kasulikum kujundada *da*-tegevusnimest kui et võtta ta ise põhimuuteks. Kui me tähelepanelikult kuulame, siis võime märgata, et *nud*-kesks. tarvitatakse kõnes palju vääremini kui *da*-tegevusnime. Seda näeme kirjaski. On vaadatud läbi 7 numbrit ajakirja „Kodu“ 1932, nr. 13—19 ja leitud 135-l lk-l:

da-tegevusnime
õieti: vääraستی:
87 juhtu; 4 juhtu.
See on: 91-st juhust
95,6% õieti, 4,4% vääraستی.
Näiteks:

da-tegev.:
Edasi lükata nädala võrra (Kodu nr. 13, lk. 385 I v.).
Tal oli eesvaadata (386 I).
Võis siis märgata (392 I).
Võimatu oli täpselt hinnata (394 I).
Võiks lennata koguni (nr. 14, 418 II).
Kus võisid puhata (428 I).

nud-kesksõna
õieti: vääraستی:
24 juhtu; 70 juhtu.
See on: 94-st juhust
25,5% õieti, 74,5% vääraستی.

nud-kesksõna:
Ei olnud varem märkanud (lk. 385 I v.). Ei märkanud (393 II).
Oli sisuliselt hindanud (385 II).
Dolly ei taipanud sõnagi.
Oli sajale legionäärile vaatanud (387 II).
Tüli oli alanud (nr. 14, 426 I).
See ei aitanud (nr. 15, 458 I).
Pole kohtanud (nr. 15, 464 I).

Palun oodata. Ei või salata.
(nr. 15, 450 II).
Näidata. Märgata (471 II).
Kohata alaliselt selle naru tü-
tart (nr. 16, 520).
Lasi rünnata (nr. 17, 538).
Vestelda (nr. 18, 550).
Viibata (nr. 19, 586).
Tallata palja jalu (607).

Dolly ei puiklenud vastu (nr.
16, 481).
Oli ootanud hulga aja (485).
Ma ei ole hetkegi kahtlenud
(501).
Krahviproua kohtanud Antoni
(nr. 18, 547).
Oli valdanud teda (nr. 19,
585) jne.

Kui me võtame *nud*-kesksõna põhimuuteks *da*-tegevus-
nime, väheneks keelevigade arv ja keeleõpetus muutuks liht-
samaks: meil jääks ainult 4 põhimuudet, mille astmed olek-
sid kergesti leitavad peamuudete astmete järgi ja neid oleks
kerge meeles pida. Peamuudetel on: *ma*-tegevusnimel tugev
aste ja *da*-teg. nõrk või tugev aste. Nendest muudetest ja
isikul. oleviku esimesest pöördest² ning umbis. *tud*-kesk-
sõnast saaksime põhimuudet kõigile teisile muuteile: 1) *ma*-
tegev., 2) *da*-teg., 3) olev. I is. ja 4) *tud*-kesks. Kahe
äärmise muute aste on alati vastupidine, sest *ma*-tegev. on
alati tugevas astmes ja *tud*-kesks. — alati nõrgas astmes.
II ja III põhimuute aste on alati vastupidine: kui *da*-teg.
on tugevas astmes, olevik on nõrgas, ja kui *da*-teg. on nõr-
gas, olevik on tugevas astmes. Saaksime põhimuudete
astmete skeemi:

tugev, tugev, nõrk, nõrk (t., t., n., n.),
või tugev, nõrk, tugev, nõrk (t., n., t., n.).

Näiteks:

t.	t.	n.	n.
<i>õppi-ma</i>	<i>õppi-da</i>	<i>õpi-n</i>	<i>õpit-ud</i>
<i>õppi-si-n</i>	<i>õppi-des</i>	<i>õpi!</i>	<i>õpit-akse</i>
<i>õppi-v</i>	<i>ta õppi-gu</i>	<i>õpi-ksin</i>	<i>õpit-i</i>
<i>õppi-vat</i>	<i>õppi-gem</i>		<i>õpit-agu</i>
<i>õppi-ja</i>	<i>õppi-ge</i>		<i>õpit-av</i>
<i>õppi-mine</i>	<i>nad õppi-gu</i>		<i>õpit-avat</i>
	<i>õppi-nud</i>		<i>on õpit-ud</i>
	<i>olen õppi-nud</i>		<i>oli õpit-ud</i>
	<i>olin õppi-nud</i>		<i>(peab) õpit-ama</i>
t.	n.	t.	n.
<i>alga-ma</i>	<i>ala-ta</i>	<i>alga-n</i>	<i>alat-ud</i>
<i>alga-si-n</i>	<i>ala-tes</i>	<i>alga!</i>	<i>alat-akse</i>
<i>alga-v</i>	<i>ta ala-ku</i>	<i>alga-ksin</i>	<i>alat-i</i>
<i>alga-vat</i>	<i>ala-kem</i>		<i>alat-agu</i>
<i>alga-ja</i>	<i>ala-ke</i>		<i>alat-av</i>
<i>alga-mine</i>	<i>nad ala-ku</i>		<i>alat-avat</i>
	<i>ala-nud</i>		<i>on alat-ud</i>
	<i>olen ala-nud</i>		<i>oli alat-ud</i>
	<i>olin ala-nud</i>		<i>(peab) alat-ama</i>

² Oleviku esimest pöoret tuleb eelistada käskiva kõnev. ains.
II pöördest sellep., et ta on harilikum, sagedam, tuttavam.

Samuti ka:

<i>tule-ma</i> <i>tuli-n</i> <i>tuli-ja</i> <i>tule-v</i> <i>tule-vat</i> <i>tule-mine</i>	<i>tul-la</i> <i>tul-les</i> <i>ta tul-gu</i> <i>tul-gem</i> <i>tul-ge</i> <i>nad tul-gu</i> <i>tul-nud</i> <i>olen tul-nud</i> <i>olin tul-nud</i>	<i>tule-n</i> <i>tule!</i> <i>tule-ksin</i>	<div style="text-align: center;">↑</div> <div style="text-align: center;">↓</div> <i>tuld-ud</i> <i>tulla-kse, ei tuld-a</i> <i>tuld-i</i> <i>tuld-agu</i> <i>tuld-av</i> <i>tuld-avat</i> <i>on tuld-ud</i> <i>oli tuld-ud</i> <i>(peab) tuld-ama</i>
---	---	---	--

Nii saaksime siis verbil õppimiseks 16 või 12 põhi- ja peamuute asemel 4 põhimuudet, millest kaks on peamuuted. Käändsõnadel oleks ains. 3 põhimuudet: nimetav, omastav, osastav, millest nimet. ja omast. oleksid peamuuted, ja mitmuses 2 põhimuudet: omast. ja osast. Peale selle on osal sõnadel omastavast tuletatud ains. sisseütleva kõrval veel lühike sisseütlev, — mõnedel sõnadel osastava sarnane (*kaks vanni* ja *lähen vanni*; *tal pole kaussi* ja *valan piima kaussi*).

Erandid moodustaksid eraldi väikese erandite rühma, mis sellega, et neid esile tõstetakse, jäävad paremini meelde ega sega reeglipäraste sõnade muutmist.

A. Jürgens.

Raamatute ülevaade.

Sammon arvoitus. Kirjoittanut E. N. Setälä. Helsingissä. Kustannusosakeyhtiö Otava. (Seeria „Isien runous ja usko“ I, „Suomen Suku“ laitoksen julkaisuja I, 1932, 654 lk., pühendatud Soome Kirjanduse Seltsi asutamise 100-aastaseks juubeliks 1931.)

Kõnealuse suurteose autor oma töö järelsõnas (lk. 653) ise iseloomustades enda palju aastaid kestnud tööd (kirjutatud on see aastail 1927—29 ühenduses „Suomen Suku“ instituudis valmistamisel oleva soome k. etümoloogilise sõnaraamatu eeltöödega) ütleb, et teos on sünenenud Kalevala tähtsamate sõnade etümologiseerimise alusel: „Teataval viisil võikski öelda, et käesolev uurimus on lai etümoloogiline uurimus, mis puudutab *sampo*’ niihästi nime kui eset ning sõna *sampo*’ paljusid moondisi.“ Kalevala muu iseloomuliku ja keeleliselt ning kultuurilooliselt huvitava sõnavara seletus laia rahvaluulise analüüsi põhjal tuleks käsitlemisele sama seeria järgnevais osades. Nii siis on meil siin tegu laia uurimisprogrammi esimeste teostussammudega.

Loomulik on muidugi, et Kalevala sõnavara selgitamine algab selles kesksena esineva *sampo*’-tsükli etümoloogiatega. Moodustab ju selle ebamäärase õnne ja rikkust jahvatava meriista *sampo*’ tagumine, võitlus *sampo*’ pärast Kalevala ja Pohjota vahel ning *sampo*’ röövimine põhjalasilt kalevalaste poolt Kalevala-eepose

üdi, selle teema ümber keerleb suur osa Kalevala 6.—44. laulu tegevustikust, nii siis valdav osa 50-laulusest Kalevalast. Prof. S. teose ülesanne on nüüd, nagu selle päälkirigi ütleb, „sampo' mõistatuse“ lahendamine — sampo' olemuse, algtähenduse avastamine. See oma põhilaadilt etimoloogiline uurimus on uurimisobjektile vastavalt siiski kujunenud valdaval määral rahvaluuleliseks, hoopis vähesel määral keeleliseks uurimuseks. Kalevala tähendus Soome kultuurile, tema ja ehtsa rahvaluule vahekord, rahvaluules esinevate sampo'-laulude (ms. eesti kuldneiu-laulu) analüüs, sampo'-lauludega suguluses oleva rahvaluule vaatlus, rahvaluulike poolt antud rohkete sampo'-tõlgitsuste esitus (*sampo* = rikkuseallikas, veski, laev, kannel, konn jne.), teadlaste ja kirjanikele senised sampo'-seletused (*sampo* = mänguriist, jumalakuju, jumalatempel, laev, imeveski, uhmer, päike, pilv, nõiatrumm, lohe jne. — neid katseid on ise mitukümmend, lk. 192—344), kodu- ja välismaa kujutatavas kunstis esinevad sampo'-tõlgitsused ja edasi (kuna umb. sada aastat kestnud mõtte- ja uurimistöö ikka pole viinud õigele sampo' mõistmisele) teose autori enda käsitus soome rahvaluule põhielementidest ning rahvaluuleuurimise meetodeist, senimaksvate arvustusest lähtudes — kõige selle puhul ligema sõnavõtmise peame jätma rahvaluuleuurijate ülesandeks. Olgu ainult tähendatud keelehuvilase seisukohalt, et niipalju kui neis arutluis on tegu vahelepeõimunud keeleteadust riivavate probleemide lahendamise, seda tehakse hoopis kindlakäelisemalt ja uskumapanevamalt — nagu seda oodatagi meie keeleteaduse suurmeistrilt — kui on kombeks puhtfolkloristidel. Nimetatagu näiteks *sampo*-sõna rahvaluuleliste rahvaetimoloogiate käsitelu (*sampo* > *samahine*, *samane* aanusel lk. 76, > *tammi*, *saani*, *sauna*, *saima* [= teatav veesõiduk], *sauva*, *saarva* lk. 77 jj.). Eriti paistab see silma autori kriitilises suhtumises senisele rahvaluuleuurimise suunale, milles luulesangarite nimedele ja rahvaluules esinevatele rahvuse- ja kohanimedele kingitakse liiga suurt usaldust, otsides neist ms. rahvaluule sündmustikule väga küsitavat ajaloolist tagapõhja (lk. 413 jj.). Selles ühenduses on kultuurilooliselt eriti huvitav sm. *Vuojola*, e. *Ojamaa—Ojumaa* (= Gotland) -sõna uus seletus: sm. *vujojo-*, e. *oju-* < balti **vōkiō*-sõnast (vrd. läti *vācis* 'sakslane'), mis algsoomes oleks oletatavasti olnud esialgu gootlaste nimetuseks, seega ühtlasi vanimaks germaanlaste nimetuseks meie keelis (vt. lk. 423—6). Tähendaksin ainult, et mis eesti sõnakujju puutub, siis on lahendamata üks häälikuline küsimus: nõrga astme üldistusest **voγjo-* (**vōγjo*), mis annab ootuspäraselt soomes kuju *vujojo-*, ootaksime eestis *Oiu-*, *Oia-* (s. o. *oīiū-*, vrd. *lai*, gen. *laijā* < **laγia-*, *vaijā* < **vaγia-* jne.). Ainult lõuna-eestis oleks teatavalt tingimatus võimalik kuju *oju-* (vrd. mitm. *laja'*, *vaija'*), kuid siis tuleks tõendamisele, et *Ojumaa* on pärit lõuna-eestist. Võimalik, et autor siin meelega on jätnud esitamata oma mõttekäigu mõne pisiniidi. Huvipakkuv on ka eesti (*h*)*uisk-* (veesõiduk) sõna etimoloogia (lk. 510—511), mis on ühendatud e. *uisk*, lv. *uška* (loe: *ūška*, ilmsesti trükivõiga) sõnadega tähenduses 'uss': see on algselt oletatavasti olnud maopäise ilustisega sõiduk¹, sellest ni-

¹ Täpselt samasugusele mõttekäigule — ilmsesti paralleelselt, Setälä oletusest teadmata — on tulnud ka Y. H. T o i v o n e n, Vir. 1931, lk. 416—420.

migi. Etimoloogjaist mainitagu veel *sisalik*'u seletust lk. 510 ja vana naelanimetuse sm. *pääte*, karj. *piäte* avastamist lk. 546.

„Sampo' mõistatuse“ lahendusele on pühendatud teose lõpposa, eriti lk. 476—544, kust siis viimaks selgub: *sampo* on sama kui eesti *ilmasammas* (näit. kõnekäänus: *ega ta või ilmasambaks jääda*, s. o. igavesti elada), on algselt tähendanud maailma kandvat sammast, millega identsena muinassoomlaste kujutluses on esinenud kinnistäh *põhjanael* (*pohjannaula*, ilmasamba otsanael). Määratute rahvaluuleliste ja keeleteadlaste argumentide hulgaga tõestatuna peaks see tulemus küll olema lõplik. Seda enam, et ka üks teine autoriteetne uurija, nimelt prof. U. Holmberg-Harva, on tulnud juba varemini, Vir. 1918, lk. 136, väga lähedastele mõtetele *sampo*' suhtes², nagu nähtub ka S. esitusest lk. 322—323. Ja liiatigi veel, kuna selle mõttekäigu järeltõestuseks on autor pärast teose valmimist leidnud ühest XVIII sajandil kirjapandud karulaulust *naela* (*naula*) *sampo*' asemikuna (lk. 544—6), ning eriti veel päale seda, kui Sanakirjasäätiö stipendiaadid pärast prof. S. teose ladumise lõpetamist töid Kesk-Rootsi soomlasilt otsekohe *sampo*' seletuse, mis ühtib prof. S. omaga (vt. lk. 558—560).

Käsiteldav uurimus on nii ideerikas, et nõuaks väga palju ruumi ja aega, kui tahaks vähegi väärikamalt selle laia probleemistikku kirjeldada. Eesti uurimisringile lähedasa probleemina mainitagu ainult veel lõpuks kõige muu seas puudutatud Luuga jõe alamjooksu soomlaste (nende hulka kuulub ka enamik nn. Eesti ingerlasi) algupära küsimust. Kuna tavaliselt neid on peetud Viiburist lääne pool asuvalt mererannikult tulnud kolonistideks, on S. arvamine (lk. 145, 463), et nad on umb. a. 1600 paigu Ingerisse siirdunud nn. Päris-Soomest, Soome edelapoolseimast kolgast. Asi on esitatud mõõdamannes, paari keelise tõestuse varal. Arvatavasti on autoril käepärast rohkemalgi määral tõestusmaterjali — oletus on kategooriliselt kindel.

Setälä suurteose puhul ei saa viimaks vaikides mööda minna selle erakordsest välimusest. See on luksusteos, millist meie rahvuslike teaduste alal senini pole ilmunud ühtegi: temas on rohkesti teksti- ja käsikirja-jäljendeid, kunstireproduktsioone (ms. A. Laipman'ilt ja A. Promet'ilt, kummaltki üks), Kalevala-uurijate ja *sampo*'-tõlgitsejate fotosid ning muid illustratsioone, kaarte eri aegadelt jne. Eraldi mainimist väärivad kunstnik Kalle Carlstedt'i sajad vinjetid teose kaunistajaina (ms. iga päätüki initialsil peidetud sisukohasesse vinjetti). Stiili suhtes võib see teos julgesti võistelda parimate soome ilukirjanduslike toodetega. Sellise uurimise võimaldumise võimaldumise on Soome teaduse nii väimlise kui materiaalse jõulikkuse salgamatult tunnustatavaks tõestuseks.

J. Mg.

² Prof. Holmberg-Harva Vir. 1932, lk. 302 tõlgitseb oma tookordset lakoonilist sõnavõttu nii, et tema mõtete käik olevat olnud sama kui prof. Setälä oma. Kõnealuse kirjutise lõppausest nähtub, et ka prof. Holmberg-Harval on valmimas eriuurimus *sampo*'st.

Need kolm küsimust (-nen'i, -tis, eesti rahvas).

Prof. Saareste järeldab, et deklioneerides soome keeles *Rebane*, *Rebasen*, *Rebaselle* jne. ja eesti keeles *Kettunen*, *Kettuse*, *Kettusele* jne. surutakse soome keele grammatikasse eesti grammatika ja eesti grammatikasse soome grammatika (Eesti Keel 1932, lk. 187). Vähemalt soome keelde on ta juba ammu tegelikult „surutud“. Kes võiks ütelda näit. „soutelimme *Emajõgi*’lla“ või „*Pühajärv*’illä“? Vahest ainult rootslane, kes ei tunne küllalt soome keelt ja ei aima kõnesolevate nimede vastavust soomes. Soomlased ütlevad ja kirjutavad *Emajõella* (või koguni *Emajoella*), *Pühajärvellä*. Samuti *Postimehestä* (või *Postimehestä*), *Päevalehden* (või *Päevalehen*), (Munamägi:) *Munamäellä*, (pastori Järv:) *Järven*, tohtori *Oraan* (või *Oraksen*) jne., mitte aga *Postimees*’istä, *Päevaleht*’in, *Munamägi*’llä, *Järv*’illä, *Oras*’in, nagu tingimata oleks „õigem“ ütelda ja kirjutada. Nii tehakse küll haruldaste ja vähem läbipaistvate sõnade puhul (näit. *Libe*’n, mitte *Lipeän*, *Pöld*’in, mitte *Pöllun*), kuid isegi niisugusel puhul näkse tendents valitsevat nime sugulust võimalust mööda deklinatsioonis toonitada (näit. *Aavik*: *Aavikon*, *Kallas*: *Kaltaan*), et lugeja mitte arvamisele ei jääks, nagu oleks võhivõõra (näit. saksa või prantsuse) nimega tegu.

Mul oli arvamane, et eestlane vahest muigaks — või isegi pahandaks — nähes soome keeles kirjutatavat *Rebane*’lle¹ (kirjutati alguses ju koguni *Rebanē*’lle), ja räägitagu mis tahes, loomulik niisugune kirjutusviis vaevalt võib eestlase seisukohalt olla. Kui Soome ajakirjanikud lõpuks peatusid kujul *Rebaselle*, oli minu arust terve instinkt võitnud „keelereegli“. Vahest viimaks sünnib seesama ka Eestis, kus veider *-nen*’ile vaevalt suudab koduneda vähemalt soome keele tundjate ja kõnelejate hulgas. Põhimõttes on prof. Saarestel küll õigus, aga grammatika on alati „erandeid“ tundnud, ja terve grammatika tulekski luua keele järele — mitte keel grammatika järele.

Viimane nõue tuleb eriti meelde *-tus* ja *-tis* -küsimuse puhul. „*-tus*-sõnad on vabastatud kahekordsest tähendusest seeläbi, et teise tähenduse (konkreetses asja, tehtu) väljendajaiks on võetud *-tis*-sõnad“ ütleb lugupeetud lektor J. V. Veski (ülemalnimet. kohas). Vabastamine on küll õilis toiming, kuid minu arust on siin rohkem rõõvimine kui vabastamine sündinud. On lahti rebitud see, mis oli juba ilusasti kokku kasvanud. Tegelikult ei võinud ju keegi kaevata, et näit. Visnapuu *luuletused* oleksid olnud muud kui „konkreetne asi, tehtu“, niisama kui näit. ema *õpetusea*; mis segadus seal võiks sündida? Lõpp *-us* peab niikuinii jääma ka konkreetse asja väljendajaks (*kogudus*, *varandus*, *kirjandus*, *õnnetus*, *uurimus*, *küsimus* jt.), ja pealegi on mitmel puhul täitsa asjata piiri tõmmata konkreetse asja ja abstraktse mõiste vahel (näit.: *Paranduse* ind sünnitas selle *parandise!*) (Selle *viivitise* pärast jäin hiljaks!) Selge tegevuse väljendajaks on ju *-mine*. Soome keel on eriti rikas tuletistest (tuletussuffiksistest), kuid ei ole väiksematki tarvidust avaldada seda „konkreetselt“ erilise suffiksiga (vrd. näit. alkaa *toi-*

¹ Seda on siiski näha olnud Soome ajakirjanduses, näit. s. a. veebr. algul „Helsingin Sanomates“. — Toim.

mitus, minulla on toimituksia, kirjoituspaperi, julkaisi kirjoituksen, alkaa opetus, annan tämän opetuksen). Sellevastu on küll v a h e n d i väljendajaid mitugi (näit. 'hirmutise' jaoks pelätti, peläke, pelätin). Eestiski oleks see -is vahendi funktsioonis (nagu hirmutis) kulunud marjaks ära.

Et miski „keeleline kohendus“ ruttu järeletegijaid leiab, ei tähenda sugugi veel seda, et ta oleks olnud tarvilik. Moe-asi ja modern, pealegi „ametlik“ — sellest aitab! Küllap minulgi viimaks tuleb luuletiste, kirjutiste, asutiste, parandiste, õpetiste, kuulutiste (!), laulatiste (= sm. 'vihkimysten'), korjandiste, keeleeuendiste (!) ja teiste lugematute -liste, -diste juurde pugeda, sest muidu olen ajast maha jäänud — ei oska ametlikku eesti keelt, mida mul vähemalt ameti poolest tuleks natuke osata. Enne seda olen ainult — osalt just ameti poolestki — tahtnud veidi vastu vaielda.

Kolmanda küsimuse „jatkokäsittely“ ei nõuaks õigupoolest mitut rida. Kui kirjutame soome rahvas, siis on väikese algustähe tarvitamine vähemalt soomlasele (suomen kansa!) jõledus. Siin võib soome olla a i n u l t proprium, sest kahte Soomet ei ole maailmas, ja propriumi ei tohi ju väikese algustähega kirjutada. „Ainult sel teel võimaldub meil vahet teha näit. „Eesti elaniku“ (= Eesti riigis elava isiku) ja „eesti elaniku“ (= eestlase) vahel“. Miks siis mitte ka eesti maa (= eestlase maa)? Lektor Veski ei tahaks vahest nii kaugele minna, aga värava ta on sellega igatahes lahti teinud — ja jällegi veendunud järeletulijaid leidnud. Nii näit. arvustab J. R o o s (Eesti Kirjandus 1932, lk. 291) V. R i d a l a t järgmiselt: „Ridala kirjutab rahvaste pärisnimed adjektiivses tähenduses järjekindlalt suure algustähega, näit. Eesti kirjandus, Vene rahvas jne. Selliseist kirjutusviisidest on meie ametlik keel juba loobunud.“ Aga oletame, et Ridala tahtiski ütelda soome viisi *Eestin kirjallisuus, Venäjän kansa*, mitte *eestiläinen kirjallisuus, venäläinen kansa*.¹

Selgeid p ä r i s n i m e s i d (propriume) on ametlikus keeles nii siis igatahes võimalik väikese algustähega kirjutada, ja onoleb ainult kirjutaja tujust — ja saksa-vene keele oskusest —, millal ta suurt, millal ta väikest algustähte tarvitab. Kõneldes ja kuuldes vahet niikuinii ei ole võimalik teha.

Lauri Kettunen.

Need kolm vastust . . .

1. Olgugi õige, et „sinu juurest on minu juurde sama palju maad kui minu juurest sinu juurde“, on ometi — nii paradoksselt kui see ka paistab — ka õige (seda juhtub nimelt vaimsete küsimuste vallas), et soome keel oma sõnade lõppvokaali alalhoidu (lõppkao puudumise) ja lõpp-n-e püsi tõttu on eestile siski kaugem — grammatilises, morfoloogilises mõttes — kui eesti soomele. (Siit vist suurelt osalt ongi võrsunud õige üldine arvamus, et soomlasele olevat eesti keel hõlpsam õppida kui eestlasele soome keel.) Seepärast on eesti keelt mitte tundvalegi soomlasele lähem ja loomulikum eestikeelseid pärisnimesid tüüpi

¹ Eeldan lektor Veski teada-andest, et mõlemad kirjutusviisid on — sisust olenedes — lubatud. Muidu olekski kogu reform keele kuivatamine.

Pühajärv, Postimees, Päevaleht, Aavik, Rebane käänta *Pühajärv'in, Päevaleht'ille, Aavik'illa, Rebane'sta* asemel kujul *Pühajärven, Päevaleh(d)elle, Aavikolla, Rebasesta* (see ei tundugi soomlasele väga võõras, kuna säärast käänamistüüpi ka soome enda murretes leidub). Eesti keeletunde seisukohalt aga vastavad soomekeelsed kujud oma lõppvokaali ja lõpp-*n*-ega¹ on hoopis võõramad, nende lisasugemetega ei oska soome grammatikat mitte-*oskaja* eestlane oma keeletunde põhjal mitte paremini talitada kui võõrnimedegagi. Samuti suhtub ta ka *k, p, t-d* (mis ju teatud asendis eestlasele võrduvad *kk, pp, tt*-le!) sisaldavate soome pärisnimedega tüüpi *Vuolijoki, Mynämäki, Suviranta* (kui ta mitte ei tarvita eestistatult: *Helsingi ~ Helsingile*), kuna vastav tüüp eestis oma *g, b, d*-ga (*Emajõgi, Rand*) juhib soomlast hõlpsamini muutma *Emajõe (-jõe), Rannan*. Arusaadavamaks juba peaks — nimelt kohanimede puhul — soome nimetuste eestistamist eesti-keelses tarvituses, nagu *Helsingi, Viiburi, Turu, Soome*, nõnda ka *Tuusneeme, Lepavirra, Lahe, Münamäe, Sadakunna*, samuti kui toimivad ses sihis juba soomlased: *Hiidenmaa, Saarenmaa, Tartto g. Tarton, Viljanti g. Viljannin, Peipsenjärvi, Pihkovanjärvi, Haapsalo, Emajoki, Pyhäjärvi* (selle kõrval silmab aga ka pruuki: *Viljandi, Tartumaa, Läänemaa*). On igatahes selge, et kui mingit keelelist tarvitust püüame reeglistada, tuleb alati silmas pidades, et selle loodud seaduspärasuse alusel võiksime ka muudel analoogilistel korradel talitada. Lugupeetud prof. L. Kettunen oma vastuses jätab aga võlgu küsimuse, kuidas siis tema soovitatud määruse puhul talitaksid eestlased ja soomlased lõuna-eestiliste pärisnimedega (vt. minu kirjutust EK 1932, lk. 186—7). Ja siis veel: keelereegel peab alati arvestama laiema, keskmise tarvitajaskonna oskust ning teadmist, ta ei saa kuidagi põhineda neil vähestel erandlikkudel isikutel, kes kummagi rahva seast hästi tunnevad ka sõsarkeele grammatikat. Allakirjutanu vaatevinklit ses küsimuses lõpuks tunnustab ju ka prof. Kettunen, väites, et „Põhimõttes on prof. Saareste'l küll õigus“, soovib aga, imelik küll, siiski grammatikat kõnesolnud juhul rajada erandlikkude võõrkeeleoskajate erandlikule tarvitusele, „erandeile“. On meil ju kummalgi poolel teada, et kujud nagu *Rebasesta, Kaltaan, Mäen* on praegu soome kirjakeeles haruldased, kuna üldisemalt aga loeme (vt. näit. „Viron-Kirja“ 1926, „Suomen Suku“ II 1928): *Hurtin, Suitsin, O. Lutsin, J. Oksin, Raudilla, Läten, Tee'mantille, Kappin, Tuglasin, Kikas-in, Kasemetsin, Pütsepin, Raudseppin, Metsanurkin* jne.

Muidugi, kui meie suurem ja vanem vennasrahvas oma üldises pruugis meile kord head eeskju näitab, kääntades eestiliselt *Hurdan, Lutsulle, Lätteen, Metsanurgan* jne., siis rõõmuga püüame meiegi sama teed käia, tarvitades *Heikkisele, Kaukorannast* jne. ning länades prof. *Kettust* (mitte enam *Kettuneni!*) mõlema rahva lähendamise algatuse eest selleski väikeses küsimuses.

Lisaks lubatagu mõne sõnaga seisukohta avaldada ka *-tis ~ -tus* ja *Eesti ~ eesti* küsimuses:

Tarvitan healmeel el tunnust *-tis* nendel vähestel puhkudel, kus tõesti on kujunenud eri tuletiste vahel ilmne sisuline vahe, mis vor-

¹ Autori erilisel soovil *n*-e soovitamama ja üldiselt tarvitata-
vama *n*-i asemel. — Toim.

milistki erinevust vajab: „Ajalehe *toimetus*“, kuid Seltsi *toimetised* (= väljaanded)“, „Mälestus (= mälu) ei peta“, kuid „Avaldas oma *mälestised*“, „Kirjakeele *mälestised*“ (*mälestused* siin oleks kahemõtteline), „Ütles seda *hirmutuseks*“, kuid „Tegi kaltsudest *hirmutise*“. Kuidagi ei tahaks aga ühes kantseleiametnikkude, paljude ajakirjanikkude, korrektorite ega tõlkuritega koos kirjutada ka *luuletis*, *varustis*, *kindlustis*, *uendis*, *kirjutis*, *ehitis*, *asutis*. Milleks aga selle liialduste saastaga koos ka süütut last ennast välja heita?

Kirjutada väikese tähega rahvanimesid on muidugi tarvilik kindlasti siis, kui lühendatult ütleme *eesti keel* asemel *eesti* („see sõna on *eestist* laenatud *soome[sse]*“). Ja kaks Eestit ja kaaks Soomet on lõpuks siiski, kui näiteks praegustes oludes veel vajaline tundub raadiokuulajal öelda: „See *Soome* jaam ei ole sugugi *soome* jaam, vaid tunnukse olevat *rootsi* jaam, kuigi — nagu kataloogist näen — ta pole *Rootsi*, vaid on *Soome* jaam, sest pool programmi kuulub sealt *rootsi* keeles, on ju *Soomel* kaks ametlikku keelt, *soome* ja *rootsi*“. Et tarvidus sääraseks vahetegeviseks tulevikus väheneb, kõnesoleval korral isegi kaob, on muidugi enam kui kindel.

A. S-te.

2. Oleks küll ideaalne „terve grammatika luua keele järele — mitte keel grammatika järele“, aga kui rahvakeeles esineb üleliigseid erandlikke jooni, mis pole kasuks enam sirgjoonelisust taotlevale kirjakeelele, siis tuleb keelt vahel sekka — ikkagi küll keeles eneses peituvate eeskujude najal — korraldada ka grammatika järgi, samuti kui on tihti peale otstarbekohane keeles puhkavaid leksiikaalseidki varasid teha tootsaks — sünonüümideks arendamise teel, küsimata vahel isegi nende täpseist rahvakeelseist tähendusist.

Eesti keeles pakunduvate eeskujude najal tootsaks tehtud arendiste sekka kuuluvad muuseas ka suffiksids *-tis* ja *-tus* resp. *-dis* ja *-äus*, õigemini küll *-is* ja *-us*, mis liituvad *ta-* ja *da-*ga lõppevate verbitüvede külge. Sel teel saadud sõnatuletisi on varem *eesti* keeles esinenud, tõsi küll, tähenduslikult alles ähmaste piiridega ja võrdlemisi vähesel määral, kuid vastavaid eeskujusid leidub vanemate keelevormide seas ikkagi küllaldaselt selleks, et võimalikuks on saanud sealt tähenduslikke jooni välja selgitada, ja nimelt järgmisteks tähendusrühmadeks. Kõnealuse *is-*suffiksiga on varem *eesti* keeles moodustatud sõnu, mis tähendavad verbitüves väljendatud 1) tegevuse saadust ehk tulemust (näiteid *Wiedemann*'i järgi: ‚jahvatis, istutis, poretis‘ jt. — ja miks ka mitte ‚luuletis, sünnitis, sisustis, mälestis, tunnistis‘ jne.); 2) tegevuse vahendit (näit. ‚hirmutis, peletis, kõrvetis‘). Mõlemal eeltäh. juhul väljendavad need *is-*substantiivid nii siis konkreetset. Setteina leidub meie keeles küll ka veel kolmas piirkond seesuguseist verbitüvedest tuletatud *is-* (tihti ka *es-*) lõpuliselt konkreetseisuliselt sõnu (näit. ‚virvendis, vingerdis, tilgutis, mõhites, tikutas, venjtes, soristes, kõristes, näpistes‘), aga need ei ole sel kujul üldtarvitavaks saanud (neid sõnu asendavad praeguses keeles enamasti *taja-* resp. *daja-* ja ka *ti-*lõpulisel). Eelmisest tohiks selguda, et *eesti* keel käib siin erinevat teed, küsimata sellest, kas see *soome* keeles nii on või mitte.

Kõnealuste tuletiste puhul on aga muidugi tarvilik silmas pida, et igast *ta-*—*da-*verbist meil tegelikult tarvis pole konk-

reetse väljenduseks *is-sõna* moodustada — vastava mõiste puudumisel; nii ei oleks meil tarvidust soetada keelde sõnu ‚jalutis, ehmatis, kahvatis, liigutis‘ jt.; samuti oleks raske tähendust leida sõnale ‚viivitis‘ selles mõttes, nagu L. Kettunen selle oma lausesse põimib.

Muudel juhtudel — väljaspool *ta-* ja *da-*verbidest saadud *is-tuletisi* — on *us*-substantiivide seas kahtlemata olnud ja jäävad edaspidisekski püsima ka konkreetsete väljendite piirkonnad (alus, hulgas, kiidus, kedrus, kogudus, küsimus, uurimus‘ jne. jne.), mille lähem puudutamine ei kuulu aga käesolevasse arutellusse.

3. Kuigi väikese algustähga kirjapanu ‚suomen kansa‘ võiks soomlasele vahest jõledusena tunduda, nagu arvab L. Kettunen, ei ole samavasteline ‚soome rahvas‘ eestlasele seda kindlasti mitte — ja nimelt sel põhjusel, et eesti keele tarvis, nagu juba eelmise küsimuspunkti arutusel selgus, ka omad erilised keele- kui ka ortograafiareeglid kehtivad. Igatahes on ju küll nii, et „kahte *Soomet* ei ole maailmas“; ometi on aga ühtlasi tarvilik väljendada sedagi, et Soomes esineb peale soomlaste ka muid rahvaid: rootslasi, laplasi, venelasi, eestlasi jt. — ja kõigi nende mainimiseks ongi eestlasel ainus võimalik pääsetee kirjas ‚Soome rahvad, Soome rahvas‘. kuna rahvuselt soomlasi eesti keeli ‚soome rahvana‘ on kirja märgitud, samuti kui väljendised ‚eesti rahvas, vene või läti rahvas‘ jt. toonitavad ainult rahvust, mitte aga nende geograafilist asukohta.

Kuna soome keel tarvitab kõnealuse juhu jaoks pärisnimedest tuletatud erilist adjektiivi ‚suomalainen, eestiläinen, veneläinen‘, ei saa eesti keel nende sõnade omadussõnalisi vasteid (‚soomeline, eestiline, veneline‘) samul juhtudel mitte tarvitada, sest et need eesti sõnad erinevad tähenduselt soome omist. Seepärast on tulnud eesti keeles omadussõnalisiks geograafiliste pärisnimede vasteiks arendada nende pärisnimede kujulised, kuid väikese algustähga kirjutatavad vormid ‚soome, eesti, vene‘ jne. Et aga pärisnimesid endid meil oleks kunagi väikese algustähga kirjutatud, see kahtlustus langeb küll kujutluste valda.

Kui L. Kettunen võtab oletada, et „Ridala tahtiski ütelda soome viisi *Eestin kirjallisuus...*, mitte *eestiläinen kirjallisuus...*“, siis on Ridala tahe igatahes eksiteele sattunud: eesti keeli tuleb kõnelda ikkagi eestikeelsete väljenditega, nagu soome ja teistes keeltes ainult vastava keele väljendid tarvitavad tohivad olla.

J. V. V.

Küsimused ja kostused.

1. Kas on kindlat reeglit impersonaali infinitiivi ilmaütleva käände ja sellest tuletava omadussõna tarvitamise kohta? Kas võib vormide *mitteseletatav, mittemärgatav, mittenähtavalt* asemel tarvitada vorme *seletamatatu, märgatamatutu, nähtamatutu*? Kui nii, siis millal tarvitada vormi *seletamatutu* ja teisi sellesarnaseid? Üldiselt tundub mulle, et ülalnimetatud keelendi tarvitamine on ebakindel. Sellest on omal ajal ka EK veergudel juttu olnud, kuid see ei selgita veel kõike.

2. Ons mingit tähenduslikku vahet sõnade *vaimne* ja *vaimline* vahel?

3. Kas on soovitam kirjutada sõnad *kõigepealt* ja *muu seas* kokku või lahku?

4. Kas tulevad lugeda veaks sõnad *inimline* ja *paganline* või on neil eri tähendus kui sõnul *inimlik* ja *paganlik*?

H. F. Tanner.

1. Täiesti õige: sõnad nagu 'mittemärgatav' ja 'märgatamatu' väljendavad sama mõtet. Nad erinevad ainult selles, et esimene on liitsõna, teine — tuletis; viimane esineb aga tihti lühemana ja annab tarvitamiseks ühtlasi sobivama vormi (vrd. näit. 'mittenähtavus' ja 'nähtamatus'). Tähenduslikult tuleb küll kindlasti lahus hoida personaalse ja impersonaalse infinitiivi ilmaütlevast arendatud eitava omadussõna. Esimene konstateerib ainult, et sõnatüves antud tegevus ei ole toimunud ('vastuvõtmatu määrus, asendamatu isik, lugematu raamat'), kuna teine vorm väljendab selle tegevuse võimalust ('vastuvõetamatu seadus, küsimuse vaieldamatus, asendamatu ehk asendumatu tegelane').

2. Keelepraktikas ei ole tänini sõnu 'vaimne' ja 'vaimline' tähenduselt lahus hoitud — ja vaevalt osutub see edaspidigi tarvilikuks. Tuletuse korrapärasuse pärast tuleb aga küll vormi 'vaimne' eelistatavaks pidada; ilmsesti on viimane sõnakuju selleks hiljemini keelde telkinudki, et maksva reegli vastaselt tuletatud varemalt vormi 'vaimline' kõrvale tõrjuda.

3. Kuidas kirjutada 3.-s küsimuses esitatud sõnad? Ühed kirjutavad neid lahku, teised — kokku. Lahkukirjutamise kasuks kõneleb see asjaolu, et nõnda kirjutatakse teisedki nendetaolised sõnastised ('kõige enne', 'muu hulgas'). Ometi esineb meie keele ortograafilises vormistikus ka niisuguseid väljendeid, mis kord lahku, kord kokku kirjutatakse, näit. 'võib olla' ja 'võib-olla', 'kes teab' ja 'kesteab', 'nii öelda' ja 'nii-öelda'. Siin on paarikväljendite erineva kirjutuse põhjustajaks olnud nende kahe sugune tähendus. Teataval määral kahe sugust tähendusevarjundit võib tabada ka kummaski lahendamiseks esitatud väljendis ja seepärast on vahetegemine sõnapaarikute 'kõige pealt' (vene 's samago verha') ja 'kõigepealt' (imprimis, vor allem, zuallererst, zuvörderst), samuti 'muu seas' (unter anderem) ja 'muuseas' (= möödaminnes, im Vorübergehen) vahel täiesti õigustatud. Ja mitte ainult kirjas ei võimaldu siin vahetegemine, vaid ka kõnelemisel: liitsõnas on üks pearõhk, aga eraldikirjutatavais muidugi kaks.

4. Rahvasuus on 'inimline' ja 'paganline' laialt tarvitavad vormid. Samataolise ehitusega on meil teisigi adjektiive: 'konarline', 'künkline', 'kodanline' jt. Ometi peab meil üldmaksav keeleline tuletusreegel eelmainitud kujusid hüljatavaks, sest et suffiks *-line* liitub siin nominatiivsele resp. konsonantsele tüvekujule, kuna tavaline oleks neil puhkudel oodata genitiivset resp. vokaalset, vahel ka *i*-mitmuselist tüve — või käesolevate tüvede puhul tuleks *-line* asendada suffiksiga *-lik*; nii siis peaks öeldama kas 'paganaline' või 'paganlik'. Sõnagrupp teel saab ja ongi soovitatav kõnealuse juhibe vastaseid tuletisi keelest võimalust mööda vähendada, nagu seda osalt juba on sündinudki ('lõpulik > lõplik', 'ilmalik > ilmlik', 'vaimline > vaimne', 'konarline > konar[li]k'), kuigi teatav osa asendamatuid erandvorme paratamatult ikkagi püsima peab jääma (näit. 'vaimulik', 'tõelik', 'kirjalik', 'kohalik'). Tähenduslikult ei saa aga *-line* ja *-lik*-sõnu üldiselt mitte samastada; selles sunnivad meid veenduma kas või järgmised paarinäited: 'pikaline — piklik',

„pika-ajaline“ [tegevus] — „ajalik“ [elu], „usuline“ [tunne] — „usklik“ [inimene], „kunstiline“ [huvi] — „kunstlik“ [hingamine], „ühetoimeline“ — „õiguslik“ [küsimus], „lapseline“ — „lapselik“ jne. (Vrd. ka E. Muuk ja M. Tedre: Lühike eesti keeleõpetus II 2, lk. 19—23.) Ühes spetsiifilise kujuga on „inimlik“ (human) ja „kodanlik“ (bourgeois[e]) saanud ka erilise tähenduse, kuna nende kujude kõrvale omasoodu ikkagi vabaks jäävad normaalsed tuletilised „inimeseline“ ja „inimeslik“ kui ka „kodanikuline“ ja elustamiseks omal kohal tarvilik „kodaniklik“ (civique).

J. V. V.

Või ja vai.¹

„Ma ei tea, kas ta võib või ei või või või rasvaga võida seda panni. Pannid tuleb võida või või rasvaga. Öhtutoiduks: odratangu-puder või hapupiimaga.“ (Kaks viimast lauset võetud kokaraamatust.)

Vaevalt sõandaks keegi väita, et säärane „keelepäril“ on ilus. Kuid raske on anda neid lauseid nii, et ei satuks kõrvuti *või või*. Puudus seisneb selles, et *või*’l on 3 tähendust: sõnast *võima* (tohtima) tüvi, söögiaine *või* ja sidesõna *või*. Viimases tähendus tarvitatakse õige laialt *vai* (Lõuna-Eestis — isegi kohati Põhja-Tartumaal —, ka Virumaal ja mujal). Põhja-Eestiski võib kuulda veel praegugi kõnekäände: *Võta vai jäta; tee vai vana tõrva; kas sa vai...; vai tema ka mida teab* jne. *Vai* ongi ürg-eestilisem. Nii on ka soome ja liivi keeles *vai*, lätlasedki näivad lõuna-eestlasilt laenanud olevat *vai* (mõnikord küll veidi teissuguse tähendusliku varjundiga).

Nii on *vai* keele-ajalooliselt täiesti lubatav keelend.

Et vältida võimalikku kakofooniat kui ka häirivaid kahemõttelisusi, oleks soovitatav uuesti tarvitusele võtta vana vormi *vai*. Näit. on kokakunstis vähikul kaunis raske aru saada lausest: „Katta sula või pruunistatud võiga“ (samast kokaraamatust). Nagu tuleks katta sula või pruunistatud võiga. „Öhtuks tuleb süüa koorega küpsetatud kartulid või või heeringakastmega“. Pole selge, kas tuleb süüa kartuleid koorega küpsetatult vai või heeringakastmega — vai kartuleid *või*(ga) vai heeringakastmega. Samuti pole trükikojas kuigi mõnus laduda käsikirjast järgmist lauset: ..., selleks võtta laua- või köögivõi.

Mis puutub sõnna *vai*, *vaia* (tulp, post), siis tollega kokkusattumusi pole karta üldse, sest too sõna esineb tegelikus keeles äärmiselt vähe (igatahes 100 või rohkem kordi harvemini), teiseks annab *vai* genitiivis *vaia*, kuna *või* (sks. Butter) annab genitiivis ka *või*.

Kõrvale pole *vai* sugugi võõras, harjuksime kirjaski õige pea *vai*’ga. (*Vai* otstarbekohasuses veendumiseks võrreldagu äsja-ilmunud kokaraamatut „E. Sild, Keedu- ja majapidamisraamat“ — kus *vai* rakendatud — teiste omadega).

M. Lubi.

¹ EK I. a viimase nr-i tarvis laotud, kuid ruumipuudusel välja jäänud. Vahepeal ilmunud Olionis nr. 1 s. a. — Toim.

Milmavaade.

Welt on maailm, Weltanschauung muidugi maailmavaade. Ilm'al on aga kaks tähendust, teine neist 'maailm'. See õigustab paralleelvormi ilmavaade. Lühema, kuigi kahemõttelise vormi mõnusamus tagab ta levingu. Pikema, loogilisema kuju kindel pooldaja J. Aavik tahab aga lühendada maailma mailmaks. Mailm kõlab nagu võõrapäraselt, lühendagem veel, saabub milm, järelikult ka milmavaade. Milmavaade oleks sama mõnus sõna kui ilma-vaade ja sama loogiline kui maailmavaade.

A. Nei.

Toimetusele ja AES-le saadetud kirjandust 1932.

Virittäjä 1932 — nr. 3 ja 4. Sisuks ms.: J. J. Mikkola, Paikannimien alalta II (ms. Inkeri). Jalo Kalima, Etymologia huomioita (ms. sm. ylistää. e. kahtlema). V. Kiparsky, Johdatusta fonologiaan. Martti Vuola, Pakinaa Erkon „Hämäläisen laulusta“... Martti Haavio, Nykyhetken kansanrunouden-tutkimusta. Kaarlo Marjanen, Puheen emootiollisesta sävelkulusta. Kirjanduse ülevaates ms.: K. V-na, Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1930 ja 1931. Õigekeelsuse alalt ms.: H. Teppo, Sanomalehtiemme suomea II. — Y. H. Toivonen, Etymologia huomioita (ms. vaimo). F. Aimä, Ehdotuksia muutoksiksi suomalais-ugrilaisen kielten transskriptsiooniin. Arvo T. Inkilä, Vanhan kirjasuomen ylistää. Kirjanduse ülevaates ms.: J. Mg.: Niilo Ihola, Eteläviron verbien persoonapäätteistä. Sulo Haltsonen: Eduard Laugaste, Die estnischen Vogelstimmendeutungen. Õigekeelsusest: Viirast-suomentajan kompastuksia.

Eesti Kirjandus 1932 — nr. 10—12. Sisuks ms.: Rein Nurkse, Kaarel Leetberg 65-aastane (nr. 12). Joh. Aavik, Uusi soome laensõnu (12). J. V. Veski, Märkmeid eespool-esitatud uudissõnade kohta (12). A. Anni, F. R. Kreutzwaldi 50-dal surmapäeval (12). A. Säärits, Fr. R. Kreutzwaldi ühiskonnasuhe (10, 11). J. Pert, Fr. R. Kreutzwaldi mõtteid usu ja „Kalevipoja“ üle ning Suntsi Mari küsimus (10). H. Haljaspõld, „Reinuvader Rebane“ ja maailmakirjandus (10). G. Suits, O. W. Masing kirjamehena (II pool, 11). A. Palm, E. Kirjanduse Selts 1907—1932 (lõpp, 10). B. Linde: L. Tohver, Kreutzwaldi väliskirjanduslikust eruditsioonist (11). J. Roos: R. Antik, Eesti ajakirjandus 1766—1930 (11). P. Hamburg: Gustav Suits, Noor-Eesti nõlvakult (12). Juh. Vasar: Alfred Vaga, Eesti kunsti ajalugu I: Keskaeg (12). Aug. Palm: Eesti Rahvalaulud II (12). Protokoll „Eesti Rahvalaulude“ edaspidise väljaandmise nõupidamisest EKS-s 23. IV 32 (11). — Aastakaigu lisa: Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 29.—37. poogen.

Konrad Nielsen, Lappisk ordbok — Lapp dictionary. Bind I, A—F. Oslo 1932. 666 lk. à 2 veergu.

E. N. Setälä, Sammon arvoitus. („Isien runous ja usko I“. — „Suomen suku“ laitoksen julkaisuja I). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle sen täytettyä sata vuotta 16. 2. 1931. Somistanut Kalle Carlstedt. Otava, Helsingissä 1932. Luksusväljaanne, värviliste illustratsioonidega, iluköites. 654 lk. (lähemalt siinsam. Raam. ülevaates).

Vastutav toimetaja: Julius Mägiste.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus. 15. III 1933.

SOOME-EESTI SÕNARAAMAT

Toimetanud

JULIUS MÄGISTE

*

Nimeetatud sõnaraamat ei ole üksnes kuiv sõnadekogu, vaid selles leidub rohkesti kõnekäände, lausenäiteid, käändetarvitamise näiteid verbide juures, idiomaatilisi väljendusviise ja muud mitmekülgset ainesrikku, mis on lähtis õppijaile, tõlkijaile ja kõigile keeletarvitajaile. Silmas on peetud ka igakülgset teaduslikku terminoloogiat. Peale muu sõnavara sisaldab sõnastik ka valiku kohanimesid ja kõige tarvitavamaid soome sõnalühendeid. Autor on tuntud kui hea soome keele ja soome murrete tundja. Teos on ainulaadne ulatuselt, ajakohasuselt ja kompetentsuselt.

„Mägiste sõnaraamat on seniseist soome ja eesti keeli ühendavaist sõnaraamatuid kõige parem ja suurem ning täidab kahtlemata suurepäraselt oma ülesande. Meie vennasrahvaste kultuurisuhete seisukohalt selle ilmumist võib pidada suursündmuseks“.

Mag. Martti Niinivaara, „Virittäjä“
1932, lk. 167–8.

*

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI
KIRJASTUS, TARTUS 1931

VIII+688 lehekülge, hind 9 kr. 75 s.

Pealadu

Akadeemilise Kooperatiivi raamatukaupl.
Tartu, Ülikooli 15, telef. 63.

KEELETEADUSLIK AJAKIRI EESTI KEEL

(XII aastakäik, 1933)

ilmub Akad. Emakeele Seltsi toimetusel, aasta kohta kuus numbrit, à 32 lk., kokku 192 lk. Tellimise hind aastaks sise-
maale 2 kr., välismaale 2 kr. 50 s., pooleks aastaks sisemaale 1 kr.
Üksiknumbri hind 35 s. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja
linnades suuremad raamatukauplused. Üksikuid numbreid on müügil
Tallinnas Tall. E. Kirj. Üh. „Päevalehe“, Tartus O/Ü. „Noor-Eesti“
ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupluses. Viimases ka talitus (Tartu,
Ülikooli 15, telef. 63). Toimetus: Tartu, Veski 9—5. Tel. 6-55.

Varemad aastakäigud:

- I—IV aastak., 1922—1925, à 192 lk.,
brošeeritud, hind à 2 kr. — s.
V—VIII aastak., 1926—1929, à 256 lk.,
brošeeritud, hind à 3 kr. 20 s.
IX—XI aastak., 1930—1932, à 192 lk.,
brošeeritud, hind à 2 kr. 50 s.

Raamatukogudele ja koolidele 15 %, Seltsi liikmeile 20 % hinna-
alandust. Saada Noor-Eesti raamatukauplusest.

Erisoodustus:

„Eesti Keele“ 1933. aastakäigu tellijale annab AES võima-
luse osta EK nelja esimest aastakäiku 50%-lise hinnaalandusega, s. o.
à 1 kr. Kirjalikult soovi avaldades — talituse kaudu (Akad.
Kooperat.), isiklikult (tellimiskviitungi ettenäitamisel) — otse Noor-Eestilt.

Muid Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetisi:

Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi. A. Saareste ja A. R. Ceder-
berg. Vihk I. Hind 2 kr. — Vihk II. Hind 2 kr. 50 s.
Eksperimentaalfoneetika alged. W. E. Peters. Hind 40 s.
Eestipäraseid isikunimesid. J. Mägiste. Hind 1 kr.
Wanradt-Kõlli katekismuse katkendid. V. a. A. Saareste. Hind 40 s.
Esimese eestikeelse raamatu, Wanradt-Kõlli katekismuse keelest.
A. Saareste. Hind 40 s.
Keel ja loogika. A. Koort. Avec un résumé. Hind 50 s.

Ladu: O/Ü. Noor-Eesti, Rüütli tän. 4, Tartu.

Soome-eessti sõnaraamat. Toimetanud Julius Mägiste. AES-i kirjastus,
Tartus 1931. VIII+688 lk. Hind 9 kr. 75 s.

Algsm. 1. silbi *eü* eesti keeles. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 30 s.
Eesti keeleala murdelisest liigendusest. (Kolme kaardiga). Albert
Saareste. Avec un résumé. Hind 60 s.

Kümme aastat eesti murrete süstemaatset kogumist. A. Saareste.
Avec un résumé. Hind 50 snt.

Kõhklevaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul.
J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 40 snt.

Produktiivne saksa laensõna eesti keeles: Eesti *roov*'i ja selle tule-
tiste etimoloogia ja semasioloogia. E. Kobolt. Mit Referat. Hind 50 s.

Ladu: Akad. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli 15, Tartu.